

НЕИЗЯСНЕНИ МОМЕНТИ ОТ МИНАЛОТО НА ГРАД СТАРА ЗАГОРА

Иван Войников

Стара Загора е едно от големите населени места в Горна Тракия. Историята му е сравнително добре проучена. Издадени са значителен брой изследвания, което на пръв поглед създава впечатлението за изчерпване на темата, поне в нейната основа. Дори и де се добавят нови факти, те не биха променили фундаментално знанията. Оказва се, че това е измамна представа. Миналото на града започва да се изследва още от края на XIX век и до момента е събрана значителна по обем информация. При нейния анализ изследователят се натъква на редица неясноти, концентрирани най-вече в периода VIII-XVII в. Досега на тях не е обръщано внимание, което е довело до създаването серия от исторически митове¹. Последното е предпоставка за формирането на погрешни представи за процесите, протичали в посоченото по-горе хилядолетие. Основната цел, която си поставя настоящото изследване и да изясни тези пропуски, за да се изчистят натрупаните с годините грешки.

Градът възниква в началото на II в. при управлението на император Траян (98-117), чието име и носи - Улпия Августа Траяна². По времето на Марк Аврелий (161-180) е основно преустроен- изградена е каменна стена, ограждаща внушителната площ от ок. 500 дка, построени са прави улици, форум и много сгради. Името Августа Траяна се употребява до към края на IV в.³ Паралелно с него се използва и друго -Беоре (Beroe, Beroea, Berone), в гръцка транскрипция – Вероя (Βέροια) или Верои (Βέροι). От средата на III в. Берое се превръща в основно название, докато употребата на Августа Траяна значително се стеснява, за да изчезне в края на IV в.⁴

В историографията този дуализъм се обяснява с твърдението, че преди римския град е съществувало тракийско селище с името Берое. Тази теза за пръв път е издигната от френския археолог Дюмон-Омол (Dumont-Homolle) през 1878 г.⁵ Той пръв отъждествява известната от изворите Августа Траяна със съвременната му Ески Загра. Само че преди това Пиер Лапи (Pierre Lapie) в 1845 г., при издаването на т.нар. Певтингерова таблица (римска пътна карта, съставена между I и V в) е идентифицирал Berone, Beroea и Irenopolis също със Стара Загора⁶. За да реши казуса с двете имена Дюмон съвсем произволно решава, че в предримските времена е съществувало тракийско селище наричано Берое. Във втори век то било въздигнато в град (civitas) от император Траян, но слез IV в. тракийското название отново било възстановено⁷. Хипотезата е възприета от Константин Иречек, с което трайно навлиза в българската историография и е окончателно закрепена от археолога Димитър Димитров през 1932 г.⁸ В последствие е добавено, че названието Берое, разбира се тракийско по произход, означавало

¹ Исторически мит-невярна теза, издигната от историк, която не е подложена на критичен анализ от следващите автори и се налага в историографията като исторически факт.

² Най-старото споменаване на Августа Траяна е в каменен надпис от 152 г. (Вж Бююклиев Хр. Някои епиграфски приноси за историята на Стара Загора през римската епоха. Сборник материали, посветени на 85 годишнината на Историческия музей в Стара Загора. Ст. Загора 1992)

³ За последно споменат в 378 г. в постановление на императорите Валент, Грациан и Валентиниан II, съхранено в Теодосиевия кодекс.

⁴ Стара Загора от Беоре до наши дни (доклади) Ст. Загора 1979 г.-с.7

⁵ Dumont A Inscriptions grecques de l'Hémus Bulletin de Correspondance Hellénique, 2, 1878 с.401-412

⁶ Fortia d'Urban et Lapie P. Recueil des itinéraires anciens : comprenant l'itinéraire d'Antonin, la Table de Peutinger et un choix de périple grecs Paris 1845 с.252

⁷ Димитров П. Към историята на Августа Траяна Известие на историческото дружество в София кн. XI-XII (1931-1932) С.1932 с.55

⁸ Димитров П. Към историята на Августа Траяна.....с.56

„град-пазар“⁹. Това предположение, дотолкова се е вкоренило в литературата, че днес се възприема като безспорен исторически факт. Никой така и не е обърнал внимание, че всъщност става въпрос за хипотеза, неподплатена с каквито и да е доказателства.

Върху територията на античния град, както и до него, не са открити следи от съществувало по-рано селище. Самото название Берое не е известно от нито един извор преди II в. То не фигурира и в надписа от Севтополис (III в. пр.Хр.). Няма го и в „Космография“-та на Клавдий Птолемей (средата на II век). Не по-маловажен е и въпросът, доколко името е тракийско? От наличната към момента информация е видно, че се носи изключително от жени:

-нимфа дъщеря на Афродита и Адонис;

-океанида, дъщеря на Океан и Тетия;

-дойката на Семела в „Метаморфози“ на Овидий;

-жена от Троя последвала Еней- в „Енеида“ от Вергилий;

-като Бероя (Веогоеа) - принцеса от племето молоси (централен Епир), съпруга на Главкия-цар на илирското племе тавланти (317-302 пр.Хр.).

Същото име носи и македонският град Бер (дн. Верия-Гърция). Според легендата той е основан от митичния цар на Ематия -Берес, който го кръстил на една от дъщерите си -Верея. Всичко това недвусмислено говори, че Берое, няма нищо общо с траките, нито пък би могло да означава град-пазар, тъй като е женско име. Етимологията му е неясна и не може да се изведе от гръцки. Дали е македонско и пред македонско не е възможно да се определи.

В античността с две названия, едно от които Берое, е и сирийският град Алепо. Основното- Халаб (Халба), той получава от вавилонците и го използва до днес¹⁰ През 333 г. пр.Хр. е завладян от Александър Велики, а след неговата смърт попада във владение на Селевкидската династия. За да затвърди властта си в града, Селевк I Никатор (358/53- 281 пр.Хр), заселва население от македонския град Берое (дн.Верия-Гърция). То започва да нарича Алепо по името на родния си град. Най-логично случаят с Августа Траяна е идентичен. Това вече лесно обяснява причината за дуализма в названието, както и съвършеното отсъствие на по-старо селище, предшествало римския град.¹¹ Оказва се, че тракийският Берое е само исторически мит.

Горната граница на археологическите находки от Августа Траяна е края на VI в. , след което липсват следи от човешка дейност. Дали градът е разрушен при някое от варварските нашествия или е изоставен от жителите, в търсене на по-сигурно място остава загадка. Византийският хронист Теофан Изповедник споменава че през май 784 г. „императрица Ирина със сина си и много войска излязла в Тракия...и стигнала до Вероя, Тя заповядала да застроят този град и го преименувала в Иринопол“¹². Съобщението се потвърждава и от каменен надпис, открит в Стара Загора през 2005 г. „Възобновиха тази крепост Господарите на Вселената Константин и Ирина, Премъдри и Всеславни императори. Те призовават Христос да бъде пръв бранител на верния град.“¹³ От друга страна обаче, не са открити никакви следи от живот през VIII или IX в. Това показва, че възстановяването не е било нищо друго, освен добро пожелание. Най-вероятно е започнало укрепване на стените, но скоро е било прекратено, след което не е

⁹ Стара Загора от Беоре до наши дни...с.5; История на Стара Загора С.1966-с.12; История на българите т.V С.2007-с.33

¹⁰ В съвременна арабска транскрипция се нарича Халяб с ударение на първата сричка или Халеп, с ударение на последната. В турска транскрипция е Халеп, във френска Алеп и в английска Алепо.

¹¹ Като доказателство за съществуването на по-древно тракийско селище, се сочат откритите в източния край на Стара Загора натрошена древногръцка керамика, датирана от V-II в. пр.Хр. Разбира се следи от човешка дейност в района има още от неолита. Само че между II в. пр. Хр. и II в сл.Хр. има 400 годишен хиатус, който няма как да се обясни.

¹² ГИБИ (1960) т.III с.276

¹³ Надписът може да се види в експозицията на РИМ Стара Загора.

възобновявано. Последното обяснява и защо името Иринопол повече не се съобщава в изворите. Следа от започнатия ремонт е поправка на крепостна стена датирана от края на VIII-началото на IX в.¹⁴

В следващите векове данните от извършваните разкопки са оскъдни. Те могат да се групират на два периода. Първият е края на IX-началото на X в. и е представен от две землянки и една полуземлянка¹⁵. Землянките са изградени с тухли от стария град, споени с кал. За под е служела антична мозайка. В тях е намерена главно керамика ,старобългарски тип, отнасяща се към IX-X в.¹⁶ В помещения от V-VI в. около западната порта открито огнище и ями с натрошена керамика. По нейния тип и украса, както и по изобразен знак YI, връзан преди изпичане, на едно от парчетата се датира към IX-X в.¹⁷.Погребения от този период не са открити. Това показва, че става въпрос за краткотрайно пребиваване на отделни семейства българи, най-вероятно скотовъдци.

Вторият период трае от края на X до началото на XIII в. Тук се включват случайна находка на 9 оловни византийски печата от XI-XII в., 15 монети от X-XIII в. повечето византийски, няколко латински имитативни, и една унгарска, сечена от Бела IV (1214-1270)¹⁸. Върху античния форум са открити остатъци от по-късни постройки. Това са зид от жилищна сграда, сторен с камъни и тухли от античния град, споени с хоросан. Върху вътрешната мазилка археолозите се натъкват на изрязани с остър предмет рисунки, наподобяващи графитите от Плиска и Преслав (X в)¹⁹. В същия район са открити остатъци от още 4 постройки от края на XI в.²⁰. При термите е разкрит друг зид от римски тухли, споени с кал от XI-XII в.²¹ Анализирайки керамичния материал, от района източно от форума (дн. срещу сградата на операта) археолозите стигат до извода че от VII до X в. не се открива почти нищо, но се наблюдава рязко увеличаване на находките от края X в. и началото на XI в. , както и през XI-XII в., след което отново изчезват. Открити са и остатъци от две жилища от XI-XII в.²² и три от края на XII или началото на XIII в. ²³ , както и едно зърнохранилище от края на X-началото на XIII в.²⁴ Намерени са и остатъци от пещ за вар и

¹⁴ Николов Д. Хр.Боюклиев, Д.Янков, Кр.Калчев Археологически проучавания в средновековни обекти в Стара Загора АОР през 1984 г. Сливен 1985 с.279.Тази датировка е много спорна, тъй като се основава единствено на факта че поправката е правена грижливо. Възможно е и да е по-ранна. Върху същия остатък от крепостта има друга поправка датирана съвсем произволно от XIII-XIV в., само защото е правена с кал.. Ако някой беше ремонтирал крепостта през XIII-XIV в. щеше да има и други следи от градски живот в този период. Такива не са открити.

¹⁵ Николов Д. Хр.Боюклиев, Д.Янков, Кр.Калчев Археологически проучавания в средновековни обекти в Стара Загора АОР през 1984 с.280

¹⁶ Стара Загора от Беоре до наши дни...с.27

¹⁷ Минкова М.Иванов И. Някои бележки за раннобългарската история на Берое. Societas classica бр.7/2015 с.383-385

¹⁸ Археолози намериха бижу от средновековния Берое в. Стандарт /08.08.2012

¹⁹ Стара Загора от Беоре до наши дни...с.27

²⁰ Боюклиев Хр.Д.Янков, К.Калчев Проучвания на средновековни обекти в Стара Загора през 1988 г. АОР през 1988 Кърджали 1989 с.133

²¹ Стара Загора от Беоре до наши дни...с.27

²² Николов Д. Д.Янков и Кр.Калчев Разкопки на обект „Партиен дом“ Стара Загора АОР през 1979 С.1980 с.85

²³ Николов Д. Хр.Боюклиев, Д.Янков, Кр.Калчев Археологически проучавания в средновековни обекти в Стара Загора АОР през 1984..с.280; Боюклиев Хр. Д.Янков, Кр.Калчев Спасително разкопки в Стара Загора АОР през 1987 Благоевград 1988 с.179-180

²⁴ Боюклиев Хр. Д.Янков, Кр.Калчев Спасително разкопки в Стара Загора АОР през 1987 Благоевград 1988 с.179-180

грънчарска работилница, датирани на XII-XIII в.²⁵ Край Стара Загора ,в местността „Беш бунар“, са открити и няколко каменни пластики от XI-XII в.²⁶

В рамките на крепостта не е разкрита нито една църква, строена след VI в. За сметка на това в южната и част са намерени погребения от XI-XII в.²⁷ Средновековен некропол, заедно с църква, от X-XII в. е открит и южно от крепостната стена (днес Музей на религиите).²⁸ Върху руините на римска вила от края на III в., намираща се в северно от крепостта (на 20 м. западно от бившата Военна болница) е разкрит некропол функционира от края на X до началото на XII в.²⁹ Друг некропол, състоящ се от 22 гроба от XII-XIII в. е намерен в югозападна посока от пресечката на улиците Генерал Гурко и Гео Милев.³⁰

Намерените артефакти имат своето логично обяснение. По данни от археологията и изворите, във втората половина на X и началото на XI в. е фиксирана миграция на населението от днешна Североизточна България към Тракия. Тя е породена от нашествията на руси, византийци и печенези. Изчезването на Първото царство слага край на многобройните войни с Византия и превръща земите на юг от Стара планина в спокойно място за живеене. В края на XII и началото на XIII в. започва обратния процес. Със създаването на Втората Българска държава, Тракия отново става бойно поле. Освен това първите Асеневци, с цел увеличаване поданиците си, принудително депортират големи маси хора от Тракия на север от Балкана.³¹ Под влияние на тези процеси в най-южните части на крепостта, в близост до стените, и извън нея в края на X в. възниква едно или няколко малки селища , които изчезват в началото на XIII в. Подобно населено място се появява и върху античния Севтополис (дн. язовир Копринка)³². Факт е че към средата на XI в. гъстотата на селищната мрежа в Горна Тракия се увеличава значително.³³

Не са откривани монети от периода VIII-X и втората половина на XIII-XIV в, както и керамика от VIII-IX и XIII-XIV в. Не е намирано оръжие и други артефакти, говорещи за градски живот. На всичкото отгоре съществува некропол в границите на крепостта, което е сигурен маркер че тя не се е използвала като такава.. Всичко това недвусмислено говори че от края на VI до османското нашествие тук няма град. Въпреки това в историографията отдавна е наложена тезата, че на мястото на днешната Стара Загора, през средните векове, е съществувал град с името Вероя. Той е известен от няколко извора.

²⁵ Николов Д. Хр.Буюклиев, Д.Янков, Кр.Калчев Археологически проучавания в средновековни обекти в Стара Загора АОР през 1984 с.280

²⁶ Стара Загора от Беоре до наши дни...с.27-28

²⁷ Стара Загора от Беоре до наши дни...с.28; Николов Д. Хр.Буюклиев, Д.Янков, Кр.Калчев Археологически проучавания в средновековни обекти в Стара Загора АОР през 1984 с.280; Буюклиев ХрД.Янков, К.Калчев Проучвания на средновековни обекти в Стара Загора през 1988 г. АОР през 1988 с.133

²⁸ Янков Д. Средновековен некропол при култовия комплекс „Музей на религиите“ -Стара Загора. В некропола са намерени и два гроба, които преди това да били ритуално пречистени с огън. Въпреки това погребаните са по християнски обряд. Опитите на Минкова-Иванов (Цит.съч. с.386-387) да бъдат изкарани тези погребения езически е изцяло погрешен. Езическия погребален обряд се различава съществено от този. Най-малкото липсва погребална храна, ориентацията е друга, липсват яйца и т.н.

²⁹ Янков Д. Хр. Буюклиев, Кр.Калчев Средновековен некропол на обект „Военен терен“ в Стара Загора АОР за 1990 Ловеч 1991 с.172-173

³⁰ Христов Хр. Разкриха 22 средновековни погребения в. Телеграф-25 септември 2020 г.

³¹ Миграционните процеси X-XIII в. са детайлно разгледани от Борис Борисов Демографските промени през XI-XII в. в днешните български земи (археологически свидетелства) Тангра Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев С.2006 с.391-408 и Камен Станев в Миграцията от Тракия към Северна България в края на XII и началото на XIII век и нейните последици-Средновековният българин и „другите“. Сборник в чест на 60-годишнината на проф. дин Петър Ангелов С.2013 с.207-226

³² Борисов Б.Демографските промени през XI-XII в. в днешните български земи (археологически свидетелства) Тангра Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев С.2006 с.397-398

³³ Борисов Б.Демографските промени през XI-XII в. в днешните български земи...с.400

През 812 г., когато при слуха че войските на българския владетел Крум идват, жителите му се разбягали панически³⁴. Император Константин VII Багрянородни в произведението си „За темите“, писано през 30-те години на X в. г., пише че Вероя се намира в провинция Тракия³⁵. Градът е споменат в 1122 г., във връзка с голямата победа на византийците над печенезите.³⁶ Берое, като център на архиепископия се среща в епископски списъци от VII, VIII³⁷ и IX в.³⁸. От X в. нататък³⁹ изчезва завинаги. Под името Фаруи присъства в географския труд на Мохамед ал-Идриси (пър.пол. XII в) „Книга за приятни пътувания в далечни страни“. Отново се заговаря за него в 1190 г. при преминаването на Третия кръстоносен поход, предвождан от император Фридрих I Барбароса. Хроникьорите на похода го описват като богат град, който в крайна сметка разграбват⁴⁰. През 1198 г. е споменат като част от византийската провинция (епархия) Филипопл (Пловдив) в привилегиите, които император Алексий III дава на венецианците⁴¹. В 1206 г. градът е разграбен от кръстоносците на император Анри⁴². В Дубровнишката грамота на Иван Асен II от 1230 г. се говори за „Боруйска област“. Това е и единственото срещане на наименованието Боруй в изворите. Георги Акрополит пише че през 1255 г. никейският император Теодор II Ласкарис превзема града с лекота, защото стената му била разрушена, а зейналите дупки били запушвани с колове от лозя и дървета от коли. „И тъй като императорът остана там 6 дни и като нямаше какво друго да извърши, плячкоса всичко в Берое-мъже, жени, деца, овце, волове и всичко друго, което можеше да се носи и се завърна в Адрианопол“⁴³. За последно Вероя се споменава в поема писана от Мануил Фил в чест на победите на византийския военачалник Михаил Глава Траханийот. Последния завзел града в 1278 г.⁴⁴

Веселин Бешевлиев разчита името Вероя върху каменен надпис известен като Втори хамбарлийски надпис. „От Бероя... Дултроини е пръв Тук ичиргу боилът за дясната страна, а стратезите Вардан и Яни нему подчинени. За лявата страна на моята войска: за Анхило, Дебелт, Созопол, Ранули, е главатар Иратаис боила капханът, а Кордил и Григора нему подчинени стратези.“⁴⁵ Разчитането е спорно тъй като самият надпис е силно повреден. Преди „В“ има отчупено парче и не може да се прочете текста. Бешевлиев дописва предлога „αλο“- , а остатъка разделя на две - „Верοην“ и „κε“, като последното е изключено от превода. Това поставя под съмнение разчитането. Далеч по-вероятно е въпросните букви да са част от друго словосъчетание, нямащо нищо общо с Вероя.

Както вече бе споменато Пиер Лапи за пръв път в 1845 г. отъждествява Берое/Иринополис със съвременната му Ески Загра. Тази идентификация е приета от Константин Иречек и за средновековна Вероя/Верей⁴⁶. След него всички историци безрезервно я приемат, превръщайки я в безспорен факт. Досега не е обръщано внимание, че тя противоречи на

³⁴ ГИБИ (1960) т.III с.284

³⁵ ГИБИ (1964) т.V с.194

³⁶ ГИБИ (1968) т.VII с.210

³⁷ ГИБИ (1960) т.III с.184, 196

³⁸ ГИБИ (1968) т.VII с.149

³⁹ ГИБИ (1964) т.V с.242-244

⁴⁰ ЛИБИ (1965) т.III с.213, 267

⁴¹ В провинция (епархия) Филипополис влизат Вероя, Мора и Ахрида. Последните две са области в Източните Родопи. *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedic* Под редакцията на G.Tafel и G.Thomas т. I Wien 1856 с.269

⁴² Вилардуен Ж. Завладяването на Константинопол С.1985 с.122-123

⁴³ ГИБИ т.VIII С 1972 с.185-186

⁴⁴ ГИБИ т.X (1980) с.145

⁴⁵ Бешевлиев В. Първобългарски надписи С.1992 с.186-188

⁴⁶ Иречек К. Княжество България ч. II Пътувания по България Пловдив 1899 с.164. Също и издадената по-рано книга „История на българите“ (1876 г.), застъпва тезата за тъждественост между средновековния Верроя и Стара Загора.

данните от археологията. Решението на казуса може да бъде само един- средновековна Вероя се е намирала на друго място.

Хронистът на Третия кръстоносен поход Ансебрт споменава че град Берое е отстоял на около 10 германски мили от Филипопол (Пловдив)⁴⁷ или това е ок. 75 км⁴⁸. Арабският географ, Мохамед ал-Идриси дава следната информация. „От Акранус (Крън) до Фаруи (Вероя) има 40 мили“⁴⁹ За Арканус пише че де намира „върху една висока планина“ .Идриси служи в двора на краля на Сицилия Роже II (1130-1154), а книгата му е предназначена основно за местните търговци. Съпоставяйки пътните разстояния дадени тук и по съвременни данни е трудно да се определи коя миля използва-дали Сицилианската (1,486 км) или Неаполската (1,855 км). Поради това за нуждите на изследването ще осредним на 1,7 км. С други думи 40 мили би следвало да са приблизително 68 км. Византийският автор Теодор Скутариот съобщава, че през 1190 г. след неуспешен поход срещу българите император Исак II Ангел се спасил като минал „през така нареченото Крън и се добрал благополучно до Берое“⁵⁰ Това подсказва че Боруй се е намирал в края на някакъв проход. Последното се потвърждава и от писаното от Идриси че от Боруй до Булия Басимискус⁵¹ се минавало през посежни площи, лозя, големи села, овощни градини и много стада с добитък⁵², т.е. теренът е равнинен. Самият град се е намирал в планината. За това свидетелства Жофруа дьо Вилардуен, отбелязвайки ,че щом рицарите се появили, населението му избягало в планината. Същото описва и Ансберт. Защитниците на крепостта се изплашили от кръстоносците и „позорно се обърнаха в бягство и през други врати на града се изкачиха в планината“⁵³

Исходна точка при идентификацията на Вероя следва да е крепостта Крън (Акранус у Идриси) Атанас Попов смята че този град се е намирал между крепостите, чиито останки днес са известни като Калето и Градовете, намиращи се на ок.2,5 км северозападно от днешния град Крън.⁵⁴ Като единствен маркер при локализацията се ползват срещането на топоними в района като Кърни, Кърни бряг, Кърнишки лозя. Да се използват подобни способности, за идентификация на средновековно селище е неубедително. Най-малкото, има и други топоними от същия корен- Кърнаре (Сопотско), Кърненска махала в Казанлък, Карани в Банат, Каран Себеш в Трансилвания (Румъния), Кърнине (Велешко дн. Реп. Северна Македония), с. Крънград/Krnji Grad на 20 км. северозападно от гр. Прокупле (Сърбия), Кръни-колиба в Тревненско, Кърнол (дн. с.Делян ,общ. Дупница), Кърнол (с.Делян, общ.Божурище), с. Крънча (общ.Дряново)⁵⁵. Освен това при разкопки в обект „Градовете“ е установено, че той е обитавана до края на VI или началото на VII в., след което престава да функционира завинаги.⁵⁶

⁴⁷ ЛИБИ (1965) т.III -с.265 буквално „10 наши мили“

⁴⁸ Германската миля варира в различните части на Германия и Австрия, но средно е ок.7,5 км, което съм използвал за база.

⁴⁹ Гюзелев В.България е огромна област с многоброен народ земя на блажени С.2012-с.185

⁵⁰ ГИБИ (1972) т.VIII с.252

⁵¹ Булия Басимискус. Споменат във византийските извори като Пацимиск. Неидентифициран..

⁵² Гюзелев В.България е огромна област....с.186

⁵³ ЛИБИ (1965) т.III с.267

⁵⁴ Попов Ат. Крепости и укрепителни съоръжения в крънската средновековна обласн С.1982-с.11

⁵⁵ Константинова Ц. Етнонимията на *Карън:Кърън:Крън Състояние и проблеми на българската ономастика том VII кн.I В.Търново 2005 с.222-225

⁵⁶ Янков Д. Четвъртият кръстоносен поход на Исак II Ангел и разгромът на византийските войски в 1190 г. Сборник материали, посветени на 85 годишнината на Историческия музей в Стара Загора. Стара Загора 1992 с.102

Георги Кънев предлага като възможна локализация на средновековният Крън да е така нареченото Бузово кале (дн. на 2 км от с. Бузовград-общ. Казанлък). Като доказателство той сочи единствено голямата площ на крепостта (17 дка)⁵⁷, което само по себе си не означава нищо.

Далеч по-убедително е да се използват турските названия на крепостите, тъй като са дадени по време на завладяването им. Най-общо те се делят на две групи. Първите, най-масовите, използват думата kale⁵⁸. Това са крепости с чисто отбранителни функции. Вторите по-рядко срещани, употребяват думата hisar⁵⁹. С нея се обозначава цитаделата, или пък крепости намиращи се в град или пък изоставени крепости с внушителни размери (напр. Хисаря-обл. Пловдив). Вниманието следва да бъде насочено към втората група. В интересувания ни регион- централните части на Средногорието и Подбалкана, има само два обекта, носещи името хисар:

- Хисаря (още Асара)-останки от крепост, разположени на 500 м. североизточно от гр. Николаево (обл. Стара Загора). Построена е върху хълм. Намирани са следи от ранновизантийска и българска керамика. Използвала се е за охрана на Хаинбоазкия проход. На 50 м. източно то крепостта са открити следи от църква.⁶⁰ Първоначално крепостта функционира в периода V-VI в., след което е изоставена. Възобновена е отново през XI в и съществува до към XIV в.⁶¹

-Буюк хисар (още Голямото кале) -останки от крепост намиращи се северно от Горно Ново село (община Братя Даскалови). Обхваща площ около 5 дка. На много места вътре в нея личат основите на сгради. По намерения археологически материал се съди че крепостта е обитавана от V-VI в. до към XIII-XIV в.⁶²

Интересно е разположението на двете. Първата е на север в началото на Хаинбоазкия проход (дн. Проход на Републиката), втората в края на Светиниколския проход. Нека отнесем и пътните разстояния дадени от Идриси и Ансберт към тези крепости. От Пловдив до Буюкхисар е 69 км, у Ансберт ок. 75 км, отклонение 6 км. От Хисаря (Асара) до Буюк хисар е 78 км, у Идриси 68 км, отклонение 10 км. Ако сравним с традиционната идентификация ще получим Пловдив-Стара Загора 97 км, отклонение (от Ансберт) 22 км, гр. Крън-Стара Загора 39 км., отклонение (от Идриси) 29 км. Вижда се че локализацията средновековния Крън е Хисаря (Асара), а Вероя-Буюк хисар.

Ако следваме традиционната идентификация, остава неясно, защо Боруйската и Крънска области от Дубровнишката грамота се намират на прекалено тясна територия, което не е характерно за останалите. Няма и никаква логика да е така. С изправената локализация нещата си идват на мястото. Боруйската област покрива земите на бившата византийска Филипополска епрахия (провинция), а именно централното Средногорие и Подбалкана, Западна Горна Тракия и част от Родопите. Филипопол не е споменат, тъй като още през 1205 г. Калоян го разрушава до основи. Това е и причината Боруй да излезе на преден план, поемайки функциите му на областен център. Каква е причината за дублиране на името на тази крепост с това на Августа Траяна остава загадка.

⁵⁷ Кънчев Г. За възможното местоположението на Крънската крепост Сб.XV национални студентски четения Европейско културно-историческо наследство. Пловдив 2019 с.46-48

⁵⁸ Думата е от арабски произход قلعة или قلعة (qal'a или qil'a), в персийски قلعه (qal'e). В турски е персийска заемка.

⁵⁹ Думата е от арабски произход حصار (hişâr), в персийски حصار (hesâr). В турски е персийска или арабска заемка

⁶⁰ Попов Ат. Крепости и укрепителни съоръжения...с.47-49

⁶¹ Крепостта край Николаево http://ancientbg.blogspot.com/2012/08/blog-post_3.html

⁶² Попов Ат. Крепости и укрепителни съоръжения...с.111-114

Най-малко осветена е историята на Стара Загора в периода кр.XIV-XVIII в. Следвайки традиционните представи наложили се в историографията градът е овладян от османските войски в 1364⁶³ или 1371⁶⁴ г., както сочат по-новите изследвания. В основата на тези твърдения стоят произведенията на Мехмед Нешри-„Огледало на света“ (1493 г.) и Ахмед Феридун бей – „Султански писма“ (1575 г.). Последният цитира писмо от 1363 г. писано от карамнския бег до султан Мурад I, с което го поздравява за завземането на Пловдив, Загора и Одрин⁶⁵. Достоверността на тези писма отдавна е оспорвана от изследователите. Особено тези от времето на първите султани могат да се смятат за чисти фалшификати.⁶⁶

Мехмед Нешри описва събитията по следния начин: Говорят че от Бергоз [Люлебургас] Мурад хан гази дошъл до Ески [Баба Ески] Като заварили крепостта Ески празна, газите я подпалили...[следва разказ за завземането на Одрин].... Мурад Хан Гази се преместил [в Одрин] и се настанил на одринския трон. После той отправил Лала Шахин към Загра и Филибе. Евренос Гази вече завладял Ипсала.....През същата зима Лала Шахин завладял земята на Загра и Ески“ (Zağra ilini ve Eski`yi).Отсам [реката] пък Евренос Гази завладял Гюмюрджина“⁶⁷

Нешри заимства тази информация от „История“-та на Ашикпашазаде (ок. 1480/81 г.), който е негов главен извор. „Султан Мурад хан Гази от Бургас [Люлебургас] дойде в Ески [Баба Ески]. Намери крепостта му празна.....[следва разказ за завземането на Одрин]....когато ханът [Мурад I] се премести и възкачи на трона в Едирне, той нареди на Лала Шахин да настъпи към Загра и Филибе. Евренос Гази дори завладя Ипсала.....Лала Шахин завладя земята на Загра и Ески. Евренос завладя Гюмюрджина“⁶⁸. В някои издания това е представено като „ Лала Шахин завладя Загра заедно с Ескии“ (Zağra`yla Eski`yi)⁶⁹. Спирайки се на този израз българският преводач на Нешри го определя като безсмислица, тъй като малко по-горе с „Ески“ се обозначавало Ески Загра⁷⁰. Подобно схващане е повлияно от традиционното отъждествяване на Боруй със Стара Загора. Само че то не е вярно. И Нешри, и Ашикпашазаде разбират под „Ески“ град Баба Ески, византийския Вулгарофигон, който се намира в близост и до Люлебургас, и до Одрин. Получава се противоречие в текста, тъй като веднъж се казва , бе Беба Ески бил заварен празен, веднъж, че Лала Шахин го завладял. Възниква въпросът, от къде тръгва това?

Най-старият турски автор писал за историята на Османската династия, Ахмеди (+1412/13), не споменава нищо за Лала Шахин и подвизите му в Тракия. Може би първият, който въвежда тази тема е Яхши Факъх, чиято история, писана преди 1413 г. , обаче не е достигнала до нас. Тя служи като извор както на Ашикпашазаде, така и на т.нар. „Османска анонимна хроника“, чийто най-стар известен ръкопис е писан около 1490 г. Там интересуващите ни събития са предадени по следния начин : „Хаджи Илбег завладя Димотика. Евренос бей завладя областта Кешан, дори и Ипсала. Оттогава Мурад се зае от Ески да тръгне срещу Одрин. Неговият Лала Шахин беше беглербег. След това той даде на Лала Шахин войска и го изпрати срещу Одрин...[следва разказ за завземането на Одрин].. Мурад възложи на своя Лала Шахин поход срещу Загра и Филибе и

⁶³ Ников П. Турскоото завоевание на България и съдбата на последните Шишмановци Българска историческа библиотека т.І С.1928 с.127

⁶⁴ Тютюнджиев Ив.Павлов Пл.Българската държава и османската експанзия 1369-1422 В.Търново 1992 с.8

⁶⁵ Шопов А. Източник за българската история Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София год XIV 1-2 сvezka С.1902 г.

⁶⁶ Подробно около дискусиата виж Anooshahr Ali The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam: A comparative study of the late medieval and early modern periods London 2009 с.121-122

⁶⁷ Нешри М. Огледало на света. История на османския двор С.1984 с..74-76

⁶⁸ Aşikpaşaoğlu Tarihi Istanbul 2012 §45,46, 47 . Изданието няма номера на страниците.

⁶⁹ Âşikpaşazade Osmanoğullar`nin tarihi Istanbul 2003 с.116

⁷⁰ Нешри М. Огледало на света. История на.....вж. бел.103 с.337-338

го изпрати там. Те нахлуха там и завладяха тези области, а на Евренос бег той даде областта Ипсала. Евренос бег отиде там и също я завладя.....Тогава Лала Шахин завладя Загра и Ески. И Евренос дори завладя Гюмюрджина⁷¹

Този текст като че ли предава по-добре протографа. Тук на два пъти пише, че османците завладяват Ипсала, византийската Кипсела, Загра и Баба Ески. Това показва, че става въпрос за компилация на два извора още в първоизточника, от където тръгва и объркването. Под Загра обаче се има предвид областта, т.е. Старозагорското поле, а не самия град. За това и Ашикпашазаде пояснява „земята на Загра“, което не е безсмислица, а е вмъкнато за да не се бърка със съвременната му Ески Зара. Проблемът е че в българската историография тези текстове се интерпретират по изцяло погрешен начин, в смисъл че османците завзели Боруй.

На местно ниво също има предания за завоюването при това в няколко версии Първата е предадена от Хаджи Господи Славов в своите спомени: „Според разказването на един турчин Халил ефенди Ахмедов, бивший секретар при Старозагорския кадия в турско време, преди Руско-турската война, който ми казваше, че бил прочитал някои турски документи в архива на Мехкамето (съда-б.м.) при Джамията на Ески-джамия в чаршията и което китапхане (библиотека-б.м.) заедно с архивата си изгоря по време на войната, че между тези архиви се намирили и някои сиджили на арабски език, писани преди 450 години, в които се казвало че турците при превземането на града влезли в него от към източната страна през вратата на калето, където сега се намира конака на х.Тахир ага и има в една ограда няколко стари турски гробове и тамо на един висок камък, прочели първата си благодарствена молитва към Бога⁷² Върху този камък било изписано „Тази крепост е преправена от Захария“ и по името на Захарий нарекли града Загра, а след като завзели Нова Загора добавили и Атък (Стара)⁷³. Пак според преданието крепостта паднала след дълга обсада, като се наложило османците да прекъснат водоснабдяването, за да принудят защитниците да се предадат. Уговорено било българите да се изселят от крепостта и заселят наоколо, но да имат право да идват през деня в града. „Това условие било прието и от двете страни. Българите избрали за построяване новите си жилища една местност половин час недалече от града към североизточната му страна, която местност днес се назовава Ново село, гдето се находжат и много останки от развалините на това Нова село.“⁷⁴

Друга версия дава Атанас Илиев. „При Старозагорския кадия, според сведения дадени сега от един кадийски писар преди войната били запазени едни записки (седжили) на най-важните случки в града още в превземането му от турците до последне време. Според тези записки града Стара Загора е бил завоеван от Лала Шахин паша в царуването на султан Мурад I-ий около първите години на втората половина на XIV-то столетие (1370 г.). Когато турският военачалник взел града старата крепост била още здрава и от горе над вратата, която се намирала на източната порта имало един надпис на камък по езика на местните жители : тази крепост е поправена от Захария. Види се че под никакви условия не е предаден града, защото според турските записки на покорените жители бил наложен харач⁷⁵ През 1400 г. обаче жителите на града, възползвайки се от войната между баязидовите синове се обявили за независими. В 1410 г. османската власт отново била възстановена. Войските отново минали през

⁷¹ Anonim tevarih-I al-I Osman Istanbul 1992 С.24-25

⁷² Славов Х.Г. Хронологическо описание на по-важните и забележителни събития в град Стара Загора в черковно, училищно и общонародно отношение в XIX в. Стара Загора 2008 с.224

⁷³ Славов Х.Г. Хронологическо описание на...с.235

⁷⁴ Славов Х.Г. Хронологическо описание на...с.23

⁷⁵ Илиев Ат. Исторически бележки на града Стара Загора. Статистически календар на Старозагорский департамент за 1882 година.С.1882 с.52-53

източната порта и за спомен от събитието издигнали месджид⁷⁶, който нарекли Аладжа Месджит. Българите били принудени да напуснат града и основали селата Ново село (Ени кьой), Хатюрен и Бабаоглу.⁷⁷ По признания на самия Илиев, въпросния „кадийски писар“ е същият Халил ефенди, извор и на първата версия. Срещата между двамата се е състояла през 1880 г.⁷⁸

Трета версия предава Димитър Илков. Тук главен източник на информация е Шефкет бей, син на турския първенец Емин бей. Според анотацията, дадена от автора, той е „доволно интелигентен“ като на младини обичал да се занимава с история. Чел въпросните сиджли и знаел цели пасажи от наизуст⁷⁹. Тази версия на събитията около завладяването в общи линии преповтаря втората, но има и някои разлики. Градът бил завладян в мъгливо време, което попречило на стражата да забележи османските войски. Както пише Илков „народното предание в Стара Загора казва, че турците нападнали града в мрачината от към северозапад и нахлули в улиците на твърдината без да ги усети някой. Това се случило една заран около 1370 година“⁸⁰ Отново се споменава за плочата, чийто надпис съобщавал, че крепостта била поправена от Захарий, но се добавя че бил управител към 1352 г. Построяването на споменатия по-горе Аладжа Месджид е приписано на Лала Шахин, който го издигнал на мястото, от където влязъл победоносно в завладения град.⁸¹ Освен това е добавено, че след Лала Шахин управител на града станал някой си Гази Ахмед бей, който преди това се прославил при завоюването на Аркадиопол (дн. Люлебургас). Тогава в града се заселили първите турски колонисти, които произхождали от бейлика Сарухан. Според тази версия българите били изгонени от крепостта на два пъти. Първоначално Ахмед бей набеждал около 40 семейства в измяна и ги прогонил. За по-голяма достоверност Илков отбелязва: „ в местните турски сиджли това изпъждане на Старозагорските българи из Хисара било подробно описано под заглавие :първо изгонване на българите из Ески Загра. Така е запазено и до сега в народната памет“⁸²

През 1409 г. българите се възползвали от войната между баязидовите синове и въстанали. Бунтът бил потушен и на следващата година били прогонени от крепостта, като основали селата Хатюрен и Бабаоглу⁸³. В тази версия Ново село е съществувало отделно и тъй като жителите му били занаятчии си запазили правото да търгуват на чаршията произведенията си. В чест на победата над бунтовниците, един от претендентите за престола, Сюлейман челеби построил Ески джамията (дн. Музей на религиите). В крепостта се настанили колонисти от Мала Азия. Тъй като българите често ги нападали, те поискали да се връщат по родните си места. Гази Ахмед бей ги убедил да останат и за да не ги е страх построил джамия (Авлъ джамиси) „край южните стени на града, извън укреплението“⁸⁴

Според Евлия Челеби, посетил Стара Загора в 1652/53 година тя е била завоювана от Лала Шахин през 1365, който наредил да съборят крепостта. Преди това градът се е наричал Авгандира, което на гръцки значело червено яйце, тъй като в местната църква на Великден се събирали християните от околните села⁸⁵.

⁷⁶ Месджид-малък мюсюлмански храм, в който не се извършва петъчна молитва, няма минаре и минбар (амвон). Сходен с християнския параклис.

⁷⁷ Илиев Ат. Исторически бележки...с.53

⁷⁸ Старозагорски глас бр.6/10 март 1912 г.

⁷⁹ Илков Д. Принос към историята на град Стара Загора Пловдив 1908 с.22

⁸⁰ Илков Д. Принос към историята на град.....с.18

⁸¹ Илков Д. Принос към историята на град.....с.19-20

⁸² Илков Д. Принос към историята на град.....с.22

⁸³ Както пише Илков те са се намирали на 5 км северозападно от града.

⁸⁴ Илков Д. Принос към историята на град.....с.24

⁸⁵ Гаджанов Д. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи през средата на XVII век. Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София. Год XXI С.1909 – с.684

Петата версия е пресъздадена за пръв път от французина С.Ф Пойе през 1859 г. Според нея на „ на около 2 км. на височината на планината, издигаща се над Ески Загра се виждат руините на стария град, който турците и до днес наричан Демир хан или Железния хан“⁸⁶ Същата история е включена в справочника за Османската история на Емил Изамбер във второто му издание от 1873 г. Там се казва „ Местоположението на древния град, княжеска резиденция при кралете на България, се намира на окол 2 км на една височина, на място наричано днес от турците Демир хан или Железния хан.“⁸⁷ Същото разказва в спомените си и Райна княгиня, която е учила в Стара Загора. Тя добавя, че останките на въпросния Демир хан, местното население наричало римското кале⁸⁸.

Петко Рачов Славейков, който учителства в града между 1875 г. и 1877 г. е записал шеста версия. Тя се основава на разказа на поп Станчо, свещеник при църквата Св.Никола. Според нея, когато османците достигнали до крепостта управителя, заедно със семейството си, тръгнали да бягат, но се удавили в блатото, което се намирало северно от махалата Акарджа. Заместникът му се договорил с турците да позволят част от жителите и цялата войската да напуснат крепостта. Първите се заселили в Мъглиж, а вторите в Калофер. Тъй като последните нямали жени, те нападнали града, за да крадат „моми и жени“. Това станало причина турците да изпъдят всички българи и да не ги допускат вътре в града. Една част от тях се заселили в Калофер, а друга основала легендарното Ново село. Тук историята се повтаря. Новоселчани държали дюкяни на чаршията и по-късно се преселили всички, като най-напред като основали най-напред църквата Св.Димитър. Повече от очевидно е, че това е късен вариант на предходните версии, съчинен изцяло в българска среда. Към самият извор, поп Станчо, Славейков се отнася скептично. Характеризира го като човек, който обича да „ поизлъгва малко или да уйдурдисва да наднажда приказки“.⁸⁹

Съществува и седма версия разказана от Георги Русески. За свои извори той посочва спомените на „някои старци“, както и имената на местности. Историята започва с вече известния Захарий, който е представен като търновчанин, изпратен от Иван Шишман да брани Стара Загора от османците. Той живеел в „сарайтие в Пелешишките гробища“ в северната част от града. Всъщност става въпрос за остатъците на късноантична римска вила, намираща се на 50-тина метра западно от бившата Военна болница. Българската войска била разбита при Сеймен (дн.Симеоновград) и се укрепила в Стара Загора. Османските части изгубили следите на отстъпващите българи и пуснали специално обучено куче на име Зар, за да ги търси. То се справило успешно със задачата и в негова чест нарекли града Зара. Всъщност тук става въпрос за народна етимология. В турски *zağar* [zaar], означава ловно куче. Захари се принудил да сключи десетгодишно примирие с турците. През това време той починал, заедно със жена си. След изтичане срока на примирието, военните действия били възобновени. Българските части били командвани от сина на Захарий-Хрищян войвода. Въпреки всички усилия, българите загубват битката, а самия Хрищян загива в близост до село Хрищени, което било кръстено на него.⁹⁰ По всичко личи, че тази версия е съчинена от самия Русески, който използва елементи от съществуващи легенди, „споявайки“ ги със собствените си фантазии.

⁸⁶ Минкова М.Иванов И. Някои бележки за раннобългарската с.375

⁸⁷ Isambert Em. Itinéraire descriptif, historique et archéologique de l'Orient. I. Grèce et Turquie d'Europe, 160, Παρίσι (Guides Joanne) 1873 с.659

⁸⁸ Минкова М.Иванов И. Някои бележки за раннобългарската...с.276

⁸⁹ Славейков П.Р. Предания за лица и места от Стара Загора. Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Кн. III С.1890 част III с.193-195

⁹⁰ Русески Г. П. Хрищян войвода под Милкена стена. Разказ из едновременний живот при превзиманието на Стара Загора в 1370 година. Габрово 1894

Най-вероятен прототип на Русески е друго литературно съчинение с, краеведска насоченост, което се появява десетина години по-рано. Негов автор е униатският свещеник Иван Ваклидов. През 1884 г., той издава книжката „Покръщението на княгиня Теодора, княз Цолъева дъщеря. Принос към Старозагорското Аязмо“⁹¹ Според написаното на върха на „Аязмото“ имало езическо капище. По времето на княз Борис, Стара Загора била управлявана от княз Цолю, който живеел в подножието на хълма. Става въпрос за споменатите вече „сарай“ - руните на късноримска вила, за която вече стана въпрос. Във фантазиите на местните турци, тези руини лесно са се превърнали в дворец, от където по-късно преминават и в българския фолклор. Не е случайно че освен Цолю тук „живеят“ и Захарий, и Хрищян войвода. Цолю имал дъщеря, Цветана, която се разболяла от неизвестна болест. Никой лечител не можел да помогне. Тогава разтревоженият баща се обърнал за помощ към един византийски военнопленник- лекар, който бил хвърлен в местния затвор. Той кръстил Цветана в извора на Аязмото и тя мигом оздравяла. Приела християнското име Теодора. Видял чудото Цолю също приел християнството. Капището било съборено, а на негово място бил издигнат голям манастир (лавра), посветен на Св. Вмчк. Теодор Тирон, в чест на Теодора. Не е нужно да се споменава, че липсват каквито и да е доказателства. Подобно на Русески и Ваклидов си съчинява цялата история. На самият хълм няма открити никакви следи от капища, църкви, манастири и каквито и да е било религиозни сгради. Не е ясно и кой е истинският и създател на мита-Иван Ваклидов или неговия брат Христо, който е журналист и автор на други книги.

Първите три версии описват драматичната картина на завладяването и прогонването на завареното население. Благодарение на Петър Ников тя навлиза и в историографията: „За превземането на Стара Загора намираме някои сведения в една местна турска хроника, която пропаднала по време на освободителната война. Възползван от едно мъгляво време, което не позволявало на крепостната стража да наблюдава далеч в полето, Лала Шахин се промъкнал и я изненадал. От източната страна на крепостта през портата на калето, турците нахлули и я завладели. На следната година в Стара Загора имало кадия и турски чиновници, а градски управител станал отличилия се турски военачалник Гази Ахмед бей, който изгонил 40 видни български семейства.“⁹²

Тези сведения имат легендарен характер. До нас те са достигнали, чрез преразказите на турци и възрожденски деятели, които са ги пречупили през собствения си мироглед. Освен това за легендите е характерно бързото заличаване на времевите рамки и детайлите на описваното събитие. Ето защо безкритичното отношение и позоваването на тях крие риска историческото познание да бъде замърсено от полуистини и откровени неистини. Отделно че данните от археологията, са в противоречие с тези легенди. Както вече бе споменато след VI в. крепостта преставя да функционира. Възникналото в района селище или селища в края на X в. изчезват в началото на XIII в. Съвсем резонен става въпросът, а какво точно е завладял Лала Шахин и от къде са изпъдени българите? В основата на първите три версии стои разказа за някаква не съхранена османска хроника, наречена „сиджили“, от където са взети тези данни. Атанас Илиев добавя че през целия XV в. те били писани на персийски език, от XVI до средата на XVII в. на арабски, а след това на турски.⁹³ В действителност сиджилът не е хроника. Това е регистър воден

⁹¹ Ваклидов И. Покръщението на княгиня Теодора – княз Цоловата дъщеря. Принос към Старозагорското Аязмо. Стара Загора 1884, преиздадена като Покръщението на княгиня Теодора, княз Цолъева дъщеря. Приказка за Старо-Загорското Аязмо Ст.Загора 1888. Легендата, преразказана от митрополит Методии присъства в брошурката „История на Аязмото в гр. Стара Загора. Из едно писмо на Блаженопочивший митрополит Методий Кусевич ...“, април 1917 г. Стара Загора 1942. Тук старозагорския митрополит доразвива легендата на Ваклидов като добавя че и самият княз Борис се покръстил на Аязмото.

⁹² Ников П. Турското завоевание на с.127

⁹³ Илиев Ат. Исторически бележки на града Стара Загора... с.52

в канцеларията на съда (мехкеме), в който се записват решенията на кадията и документи издавани от централната власт, най-вече кауннамета, фермани и берати. Освен това те са писани на османско-турски -официалната писмена норма в империята. Тъй като лексикалният му фонд е съставен основно от арабски и персийски думи, се създава грешното впечатление, че става въпрос за отделни езици. Библиотеката (Китабхането), където са се съхранявали тези сиджли изгаря не през Освободителната война, а в 1856 г.⁹⁴ по време на пожар. Източникът на третата версия Шефкет бей, според Илков, към 1900 г. е бил на около 48 години⁹⁵, т.е. роден е около 1852 г. Излиза че е бил на около 4 години, когато изгарят въпросните архиви. Интересно как на тази крехка възраст ги е чел и даже успял да наизусти отделни пасажи? Всичко това доказва, че съществуването на не съхранената турска хроника е чиста измислица, целяща да внуши на слушателя, че разказваната история е достоверна.

Легендите настойчиво говорят че градът е бил завладян от армията на Лала Шахин около 1364 или 1370 г. В списък от 27 джамии, съществували в града към 1875 г. „Димитър Хаджигенчев-Бечу, споменава такава с името Лала Шахин⁹⁶. Под нея следва Аладжа джамия. В действителност по това време в града функционират 13 джамии. Толкова са съобщени от Ами Буе през 1837 г.⁹⁷ и Хаджи Господин Славов през 1858г.⁹⁸, толкова са и отбелязани на кадастралната снимка на Ески Загра от 1878 г., дело на чеха Лубор Байер⁹⁹. Това показва, че Хаджигенчев смесва джамиите и месджидите. Освен това той дава като отделни обекти различни наименования на един и същ храм, като например Ески джамия и Вехтата джамия, Авля джамия и Ени джамия. Ако действително имаше Лала Шахин джамия, то със сигурност щеше да се пише за нея като първата, но такова нещо няма. Всъщност става въпрос за споменатия Аладжа месджид, който е бил наричан и Лалашахинов, заради легендата, че бил построен от прочутия пълководец за увековечаване завладяването на града.¹⁰⁰ В Османски данъчен регистър от 1568/69. махалата Черджи Мурад¹⁰¹ за пръв път е фиксирана с второ име - Аладжа месджид.¹⁰² В предишния от 1530 г. е тя е дадена само със старото си название.¹⁰³ Пак тук е записано че в махалата се намират джамията и месджидът на Хаджи Мустафа¹⁰⁴. Това вече ясно показва, че Аладжа месджит е строен между 1530 и 1568/69 г., а триумфалното влизане на завоевателите през източната порта е чиста измислица.

Тя си има своето логично обяснение. Първите жители на Ески Загра идват около 30-тина години след появата на османци по тези места. Съгласно ислямската традиция град, който не се предаде доброволно се разрушава и обезлюдява. Заварвайки руините на античния град не е било трудно да възникне представата, че е имало обсада, а предвид размерите на крепостта тя е била продължителна. След като градът е превзет, той е разрушен, а населението му прогонено. Така възниква митът за завладяването на Боруй и изселването на жителите му. Това не е

⁹⁴ Хаджигенчев, Бечу, Д. Житие, българин С 1992 с.92; Цариградски вестник бр.279/02.06.1856

⁹⁵ Илков Д. Принос към историята на град.....с.22. На стр.6, Илков пише че е бил в Стара Загора през лятото на 1900 г.

⁹⁶ Хаджигенчев, Бечу Д, Житиес.87

⁹⁷ Френски пътеписи за Балканите С.1981 с.249

⁹⁸ Славов Х.Г. Статистическо описание на казата Ески Загра Цариград 1858 с.12

⁹⁹ Съхранява се в РИМ Стара Загора. Може да бъде видяна в постоянната експозиция на музея.

¹⁰⁰ За това пише в спомените си и Димитър Хаджигенчев-Бечу, писани в 1878 г. Димитър Хаджигенчев, Бечу, Житие....с.90

¹⁰¹ Черджи (Çerçi) означава амбулантен търговец.

¹⁰² Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek. Lisans tezi. Balıkesir, 2015 .с.42

¹⁰³ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия през XVI в. част II В.Търново 2016 с.14

¹⁰⁴ Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli—Ethnodemographic, Economic and Urban Development of Eskihisar Zağra, XVth-XVIIth Centuries. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi Yıl: 2017-2 Sayı: 32 с.64

единичен случай, а е широко разпространена практика при селища възникнали върху руините на съществували преди това. Евлия Челеби, освен за Стара Загора, повтаря същия сюжет и за Сливен. За него също пише, че стените му били разрушени, тъй като оказал съпротива при завладяването.¹⁰⁵ В действителност крепостта е изоставена още в началото на XIII в.¹⁰⁶ Същата история е разказана и за Нова Загора,¹⁰⁷ която е създадена върху руините на две селища съществували през XI-XII в..

В първата версия на преданието за завладяването, записана от Хаджи Господин Славов, името на Лала Шахин, както и Аладжа месджит отсъстват. Различен е и разказът за падането на крепостта, спрямо втория вариант на легендата, въпреки че изворът е един и същ-кадийския писар Халил Ефенди. Шефект бей само преразказва митове, които е чувал. Той както и Илиев са родени през 1852 г., а Славов през 1811 г. Това навежда на мисълта, че Халил ефенди е съобщил двата варианта на легендата по различно време. А това означава, че тя е претърпяла развитие през 50-те-70 те години на XIX в., когато и знанията за османското минало стават достъпни до по-широк кръг от хора, заради развитието на образованието и книгопечатането¹⁰⁸. Именно в този период са включени Лала Шахин и приписвания му месджит¹⁰⁹.

За наследник на Шахин като управител на Ески Загра, легендата сочи Гази Ахмед бей. По думите на Димитър Илков дори и в началото на XX в. сред мюсюлманите от Старозагораско, Чирпанско и Хасковско се носели легенди за последния, но под името Мехмед бей. Приписвало му се основаването на Узунджово, както и построяването на джамия и хан там.¹¹⁰ Въпреки славата си Гази Ахмед бей не е известен от изворите. За него знаем със сигурност че е създал вакъф¹¹¹ в полза на джамия, имарет и медресе. Те се издържат от наеми на дюкяни, градски недвижими имоти и мелници.¹¹² Информацията е от 60-70 те. год. XIX в. В регистър от 1568/69 г. се споменава за имарет и джамия Ахмед бей¹¹³. Димитър Илков я нарича Авлъ, а също и Соук бунар, като посочва, че се намирала до табакните (работилниците на коजारите)¹¹⁴, в чаршията¹¹⁵. В споменатия по-горе регистър от 1568/69 г. се описва, че в табашката махала (Debbağan Mahallesi) имало джамия и два месджида.¹¹⁶ Евлия Челеби пише: „вътре в чаршията има и друга джамия, именно Ени джамия, която е светла“¹¹⁷. Явно е че става въпрос за един и

¹⁰⁵ Гаджанов Д. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи..с.682.

¹⁰⁶ Археологическите данни категорично сочат, че крепостта, която се намира в Сливен (хълма Хисарлъка) е изоставена още в началото на XIII в. Споменаваната от Пахимер и Кантакузин крепост Стилбно, във връзка с конфликти между Византия и България от 1304 г ГИБИ т.Х с.206) и 1341 г. е грешно идентифицирана като Сливен, тъй като по това време там няма населено място. Стилбно е близко до споменатия от Идриси гр. Истубуни (идентифициран с крепостта Щипон край дн. Ихтиман)

¹⁰⁷ Гаджанов Д. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи..с.683

¹⁰⁸ Например първото издание на пътеписа на Евлия Челеби на османско-турски е от 1848 г.

¹⁰⁹ Аладжа месджит е включен в легендата, единствено поради факта, че се намирал срещу Източната порта, от където уж влезли османските войски.

¹¹⁰ Илков Д. Принос към историята на град.....с.21,27-28. Узунджово възниква в края на XVI в. и няма нищо общо с Ахмед бей.

¹¹¹ Вакъф- в ислямския свят, това е фондация, основана от частно лице или султана, със собствен имот, от чийто приходи се издържат обществени обекти-джамии, медресета, имарети, мостове, чешми, кервансарай, часовникови кули и т.н.

¹¹² Radushev Evg.S.Ivanova,R.Kovachev.Inventory of Ottoman Turkish Documents about Waqf Preserved in the Oriental Department at the St St Cyril and Methodius National Library Part 1 — Registers Sofia 2003 с.163

¹¹³ Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek. с.42

¹¹⁴ Илков Д. Принос към историята на град.....с.24-25. На турски avlu означава двор, т.е. джамията с двора, а soğuk bounar е студен кладенец или джамията със студения кладенец

¹¹⁵ Славов Х.Г. Хронологическо описание на..с.124

¹¹⁶ Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek.....с.41

¹¹⁷ Гаджанов Д. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи..с.685

същ мюсюлмански храм с различни названия. По името Ени (Нова) личи че точно това е вторият построен в града, поради което джамията Хамза бей е прекръстена на Ески, т.е.старата. Това косвено се потвърждава и от факта че към 1530 г. в града е имало само две джамии¹¹⁸, очевидно старата и новата. В регистър от 1516 г. е описана махала Джамии или Джамийска , което говори че по това време в града е имало само една джамия. В по-късните регистри тя става Джамии-и Атък (т.е. Староджамийска)¹¹⁹. Това вече е маркер че се е появила и втора. С други думи тя трябва да е строена между 1516 и 1530 г. Към 1519 г. в тимарски регистър е записан зиаметът на Ахмед Челеби Мехмед бей, който включвал 8 села в района на днешните Стара Загора, Чирпан и Димитровград¹²⁰. Това обяснява защо Ахмед бей е известен и като Мехмед и защо е прочут в старозагорско, чирпанско и хасковско. Всичко изброено до тук доказва, че този човек живее повече от век след Лала Шахин.

Остана неизяснен въпросът около възникването на османска Стара Загора. Изследвайки селищната мрежа в централната част на Горнотракийската низина Борис Борисов стига до извода, че Третия кръстоносен поход (1190 г.) и войните на цар Калоян с Латинската империя унищожават огромната част от селищата в региона , които повече не са възстановени¹²¹. Към това следва да се прибавят войните с възкръсналата Византия, двете чумни епидемии от XIII и XIV в, както и набезите първо на айдынските, а след това и на османските турци. Съвкупността от всички фактори довеждат до обезлюдяването на цяла Тракия. Георги Акрополит, разказвайки за поход на Теодор II Ласкарис от 1255 г. срещу Цепина (дн. крепост до с. Дорково общ. Ракитово), споменава че императорската войска тръгнала от Адрианопол и стигнала до местността Макроливада (дн.с.Узунджово общ. Хасково) , която била ненаселена. След това продължила до Стенимахон (дн. Асеновград), където вече можела да се снабди с провизии.¹²² Последното показва че районът между днешните Одрин и Асеновград е бил пуст. Мануил Глава описва пътя между Константинопол и близкия до него Врисис (дн.Бунар Хисар) като обрасъл с дървета , безлюден и пълен с разбойници, а пътят не си личал¹²³ Дори и в началото на XVI в. районът е рядко населен. През 1553 г. Ханс Дерншвам пише „тръгнахме от Конуш и за 12 часа изминахме през целия ден цели 6 унгарски мили до едно българско село, на български Клокотница, а на турски Семисче, където българи и турци живеят смесено. Трябваше да правим толкова големи дневни преходи, защото по пътя не е построено нищо, няма вече никакво село край пътищата..... от Клокотница за 8,5 часа след 6 мили път стигнахме българското село Харманли.... Земята изглежда равна, с хубава и плодородна почва, обаче е запустяла и слабо обработена“¹²⁴

Завземайки тази полупразна територия, османците провеждат целенасочена политика по нейното заселване. За целта те докарват огромни маси колонисти от Мала Азия (т.нар. юруци), което води до възникването на повечето съвременни градове и села Югоизточна България. Ето и няколко примера- Хаскьой (дн. Хасково)-около 1395 г.¹²⁵,Йенидже-и Загра (дн.

¹¹⁸ Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli...с.61

¹¹⁹ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.13

¹²⁰ Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek...с.83. Селата са Сеидлер (дн.Здравец общ.Димитровград), Идрис (дн.несъщ. съседно на Сеидлер), Акбаш (дн.с.Горно Белово общ. Братя Даскалови),Чакърлар (дн. с.Димитриево общ.Чирпан), Орханлъ (дн.несъщ.намирало се е в Чирпанската нахия), Кул Хамза (дн.с. Калояновец общ. Стара Загора), Челтюкчиан (дн.несъщ. съседно на Кул Хамза), неизвестно.

¹²¹ Борисов Б Демографските промени през XI-XII в. в днешните български земи (археологически свидетелства) Тангра Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев С.2006 с.404-405

¹²² ГИБИ т.VIII С.1972 с.190-191

¹²³ Гюзелев В.България е огромна област с многоброен народ-с.326-330

¹²⁴ Дневникът на Ханс Дерншвам, С., 1970, с. 39, 40, 41

¹²⁵ Тогава е построена първата джамия в града по заповед на Саруджа паша, както е изписано в строителния надпис на сградата. .В последствие построява имарет и кервансарай.

Нова Загора)-споменат за пръв път през 1415 г.¹²⁶, Акча Казанлък (дн.Казанлък), споменат за пръв път през 1421 г.¹²⁷, Йенидже-и Чирпан (дн.Чирпан) -нач. XV в., Базар Йенидже-и Татар (дн. Пазарджик)-споменат за пръв път в 1472 г.¹²⁸,Каръновасъ /Каринабад (дн. Карнобат)-споменат да пръв път в 1476 г.¹²⁹, Кърджали -споменат за пръв път в 1482 г.¹³⁰, Джиср-и Мустафа паша (дн.Свиленград)-споменат за пръв път в 1529 г.¹³¹ Харманли-споменат са пръв път в 1530,¹³² Исливне (дн.Сливен) -споменат за пръв път през 1530 г.¹³³ Единствените градове в района, съществуващ и през Втората Българска държава са Ямбол (Дианпол/Янболу), Айтос (Аетос/Айдос), Поморие (Анхиало/Ахиолу), Несебър (Месемврия,/Месеври), Созопол (Сизеболу) и Ахтопол (Агатопол/Ахтеболу) . Също и Чирмен (средновеков. Черномен дн. Орменио Гърция), но той е разрушен след прочутата битка от 1371 г. и заселен наново през XV в., когато става център на санджак.¹³⁴

Към 1530 г., когато процесът на колонизация е приключил, съотношението християни/мюсюлмани в Горна Тракия е следното.

-каза Акча Казанлък (дн. Казанлък) има 20 села, от които три християнски¹³⁵. Според броя на данъчните обекти¹³⁶ (neferen) 30% са християни и 70% мюсюлмани. Самият Казанлък е чисто мюсюлмански;

-каза Янболу (дн. Ямбол) има 95 села, от тях християнски пет¹³⁷. Според броя на данъчните обекти (neferen) мюсюлманите са 98%, а християните 2%. В самият град Ямбол през 1457 г. мюсюлманите са 92%, а християните 8% от населението на града. През 1481 г. съотношението става 94% към 6 %, а през 1530 г. 91% към 9%;¹³⁸

-каза Йенидже-и Загра (дн .Нова Загора)-има 26 села, от които само едно християнско -Кортене (дн.Кортен) Градът е чисто мюсюлмански. Според броя на данъчните обекти (neferen) мюсюлманите са 85%, християни 15%;

¹²⁶ İslâm Ansiklopedisi İstanbul 2013 т.43 с.448-490

¹²⁷ İslâm Ansiklopedisi Ankara 2002 т.25 с.138

¹²⁸ Бойков Гр. Татар Пазарджик от основаването му до края на XVII в. С.2008 С.5

¹²⁹ İslâm Ansiklopedisi İstanbul 2001 т.24 с.491

¹³⁰ İslâm Ansiklopedisi İstanbul 2016 т.ЕК-2 с.59-62

¹³¹ İslâm Ansiklopedisi İstanbul 1993 т.8 с.32-33

¹³² Динков К. Градът край извора на белоногата С.1985 с.17

¹³³ Мутафчиева В. Аграрните отношения в Османската империя през XV–XVI в. София, 1962, с. 113-през 1530 г. е споменато село Исливне ,като често от вакъфа на Мурад II. İslâm Ansiklopedisi İstanbul 2001 том 23 с.73-75. През 1545 г. се споменава че село Исливне, числящо се към Никополския санджак, се състои се от две смесени махали с преобладаващо християнско население 76%

¹³⁴ İslâm Ansiklopedisi İstanbul 1993 т.8 с.341-342

¹³⁵ Това са Кечи дереси (дн.Енина общ.Казанлък), Ак Баш (дн.Гъбареве общ. Павел Баня) и Ясъ Виран (дн.с.Елхово общ.Николаево)

¹³⁶ Neferen-в османската данъчна практика това е сбора от всички стандартни домакинствата (ханета), за които се приема че са средно петчленни, плюс неженените и други данъчни обекти с неясен брой като, вдовишки ханета, оризари, маслари, ешкенджии, юруци, войнуци, хайманета и т.н.. В демографските изследвания е по правилно да се използва neferen, а не само стандартните ханета.

¹³⁷ Това са Бехадърлъ [Арнауудлар] – (дн.с Иречеково,общ. Стралджа), Кючюк кавакълъ или „кулакълъ“ – (дн.Тополчане общ.Сливен (Кавакълъ) или Завой общ. Тунджа (кулакълъ), Сарайлъ –неуст., Есирли – (дн. Блатец общ.Сливен) и Орта кьой – неуст . Към тях в региона има и още пет ела, които се числят към Никополския санджак -Чорте и Йенидже (слети в дн.с. Сотиря общ.Сливен), Камене (неуст), Хавлъ (вер. дн с.Палузово общ.Старджа) и Ченгер (неидент. възможно дн. с.Чарган общ.Тунджа)

¹³⁸ İslâm Ansiklopedisi İstanbul 2013 т.43 с.312-315

-каза Загра-и Ески хисар (дн.Стара Загора) има 123 села, от тях четири християнски¹³⁹. Населението на самият град ще бъде разгледан по-долу. Според броя на данъчните обекти (neferen) мюсюлманите са 94%,а християните 6%;

-каза Хаскъой (дн.Хасково) има 53 села, от тях християнски 6¹⁴⁰ . Самият град е мюсюлмански. Според броя на данъчните обекти (neferen) мюсюлманите са 94%, а християните 6 %;

-каза Йенидже-и Чирпан¹⁴¹ (дн. Чирпан) – състои се от 8 села. Тук няма нито един християнин, включително и в града.

-каза Казъл агач (дн.гр. Елхово)-състои се от 73 села, от които християнски три¹⁴². Самият град е чисто мюсюлмански. Според броя на данъчните обекти (neferen) мюсюлманите са 90%, а християните 10 %.

-каза Чирмен (дн.Орменио Гърция)-съотношение мюсюлмани/християни според броя на данъчните обекти (neferen) е 82% към 18%. Градът е чисто мюсюлмански. Между 1460 и 1470 г. Чирмен се състои от три махали, две от които мюсюлмански и една християнска. Към 1515 г. мюсюлманите са 82% от населението, а християните 18 %. Към 1530 г. християни вече няма.¹⁴³ Не е известно защо.

За сравнение ситуацията в Западна част на Горна Тракия е съвършено различна:

-казата Филибе (дн.Пловдив) Съотношението християни, мюсюлмани според броя на данъчните обекти (neferen) е 52% към 48% в полза на първите. В самият град мюсюлманите са болшинство-88 %,

-каза Татар Пазар (дн.Пазарджик)- мюсюлмани- 63% срещу християни 37%, Градът е изцяло мюсюлмански.

Ако се съпостави населението на западна и източна Горна Тракия според брой данъчни обекти (neferen) се установява, че 52 % живее в две кази-Филибе и Татар пазар в 296 населени места, докато 48 % обитава 8 кази в 470 населени места¹⁴⁴ . Съпоставката като територия е несъизмерима. Всичко това доказва че при пристигането си в Тракия османците заварват населена само западната част на Горна Тракия¹⁴⁵, докато източната е почти обезлюдена. Изнесената по-горе статистика е нужна, за да се види в каква обстановка възниква османска Стара Загора.

Когато първите османци идват тук те заварват руините на античната крепост и средновековното селище.. Според преданията първите заселници идват от бейлика Сарухан.

¹³⁹ Това са Папас с друго име Арабаджъ (дн. с. Коларово общ. Раднево), макар че към 1516 г. селото е основно циганско, а християните са малцинство, Могилани с друго име Кавак (дн.с.Могила общ.Стара Загора), Енидже кьой (дн.с.Стоил войвода общ. Нова Загора) и Раховиче с друго име Хъзър бей (дн. с. Оряховица общ. Стара Загора) В района има още 7 християнски села ,които се отнасят към Никополския санджак- Хрище (дн. с. Хрищени общ. Стара Загора), Черкова (дн.слято със с. Братя Кунчеви,общ.Стара Загора), Бюгюлмюк (дн.несъщ. в близост до дн.с. Люляк общ.Стара Загора), Колина/Кьолене (дн. с. Колена общ. Стара Загора), Хисарлък (дн.несъщ.в близост до дн.с.Люляк общ.Стара Загора), Падина (неидент.) и Михалиж (дн.гр. Мъглиж общ.Мъглиж).

¹⁴⁰ Това са Мурдар агач (дн с..Бели вир, общ Чероочене), Ороз (дн. с.Петелово общ.Черноочене), Новасил с друго име Суджълъ (неидент.), Семюздже шейх (дн.с.Клокотница общ.Хасково), Гьок Бюгед (неидент.) и Каялъ дере (дн.с.Върбица общ.Димитровград)

¹⁴¹ В превод Новият Чирпан. Какво се е разбирало под стария Чирпан не е известно.

¹⁴² Това са Паври дереси (неидент.), Вакъф-и Ески (неидент.вер.с.Вакъф дн.с.Устрем общ. Тополовград) и Курт алан с друго име Салджълар дн. с..Вълча поляна общ. Елхово

¹⁴³ İslâm Ansiklopedisi İstanbul 1993 т.8 с.341-342

¹⁴⁴ Тези данни са изчислявани по Борисов Д. Демографска и селищна структура на Северна Тракия към 1530 година Империи и имперско наследство на Балканите. Сборник в чест на 70-та годишнина на проф. Людмил Спасов т.І Пловдив 2019 с.277-293

¹⁴⁵ Българското население в Западна Горна Тракия е концентрирано в подножията на Средногорието и Родопите.

Бихме могли да се доверим на тази информация, тъй като през XIX в при всички случаи е имало техни наследници. Тази миграцията е фиксирана в историите на Ашъкпашазаде и Мехмед Нешри. Тя се случва през 1395 г. В наскоро завладения от Баязид I, Сарухански бейлик (1390 г.) и по-точно в областта Менемен, имало юруци, които не искали да спазват наложения от централната власт закон за солта. Тогава султанът издал заповед те да бъдат преселени в района на Пловдив. Основната част си заселила в основания от самите тях Саруханбейли (дн.гр. Септември).¹⁴⁶ Съществуват и други топоними съдържащи името на бившия бейлик- Сарухан оваси (Жълти хан, присъед. към с Тополица общ.Айтос), Саруханлу (дн.Оряхово, общ.Любимец), Саруханли (дн.Седефче, общ.Момчилград), Саруханлу и-Бала (дн.Горно Сахране-общ. Павел баня) и Саруханлу и-Зир (дн. Долно Сахране общ. Павел баня). Дали обаче възникването на тези селища е свързано с миграцията от 1395 г. или това е станало по-късно няма как да разберем.

С други думи около руините на Августа Траяна между 1395г.и 1409 г. възниква юрушко село. Главният поминък на юруците е козевъдството и овцевъдството. Освен това те отглеждат коне , биволи и дори камили за нуждите на армията, а по време на война участват в бойните действия. Познават и растениевъдството. Към първоначалното селище се присъединяват и други анадолски изселници. Изобилието от лесно достъпен строителен материал в голямо количество позволява бързото му нарастване и прерастването му в град. Вероятно това е станало в началото на XV в., тъй като първата джамия (Хамза бей) е завършена през 1409 г.¹⁴⁷. Градът е наречен с безличното Zağra-i Eskihisar или Eskihisâr-ı Zağra т.е. старата крепост в Загора. Загора както стана вече стана ясно е местно названието на Старозагорското поле. В последствие се съкращава на Zağra Eskisi, Zağra-i Atik и Eski Zağra. Кога получава името си и дали не е имал друго преди това не е известно. За пръв път се споменава в документ от 1430 г. ¹⁴⁸. Легендарното обяснение, че Загра идвало от Захари е народна етимология, нямащи никакви реални корени. Евлия Челеби пише, че преди османците, градът се казвал Авгандира, което в превод от гръцки значело червено яйце. В други издания е дадено като Угандира¹⁴⁹. Според копие на пътеписа, съхраняване в Топкапъ сарай, е допълнено, че тази информация Челеби научава от местния свещеник Андреас Йоргос (Andire Yorgos), който наричал града Авганда¹⁵⁰. Всъщност на гръцки Авгандира, Угандира и Авганда не означават нищо, а червено яйце е κόκκίνο αυγό [kókkinó avgó] в множествено число κόκκίνα αυγά [kókkina avgá].Вероятно или всичко това е измислено от Челеби, или е изопачил, някакъв израз, който не е разбрал, като например Αγίου Ανδρέα [Agió Andrea]-Свети Андрей.

Ако беше вярно традиционното схващане, че османците завладели Боруй странно е защо не са съхранили името му под някаква форма. Освен това първите представителни сгради- Ески джамията (дн. Музей на религиите), Ени (Авль) Джамия¹⁵¹, както и самия градски център (чаршията) се намират южно от крепостната стена. От кадастралната снимка на Ески Загра , правена от чеха Лубор Байер през 1879 г. се вижда, че от общо 13 джамии в

¹⁴⁶ Бойков Гр. Татар Пазарджик от основаването...с.18-21

¹⁴⁷ Това се вижда от надписа над входа на джамията „Построяването на тази благословена джамия завърши по време на царуването на.....емир Сюлейман, син на Баязид, син на Мурад хан..... (от) Хамза бей – нека Бог му продължи щастието. Завършването на строежа стана в края на годината осемстотин и единнадесета (1409 г.)“ – вж. Татарлъ, И. Турски култови сгради и надписи в България. С., 2003 с.27-30

¹⁴⁸ Неделчев Ив. Летопис календар на събитията в Стара Загора от VII хил.пр.н.е до средата на XX век. Ст.Загора 1998 с.29

¹⁴⁹ Coşkun E.F.Insar Evliya Çelebi seyahatnamesinde Bulgaristandaki bazı kültür merkezleri .Some Cultural Centers In Bulgaria In The Travel Book (Seyahatname) Of Evliya Çelebi

¹⁵⁰ Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi t.III Istanbul 1999 Изданието няма номерация на страници, а ползва номерацията на ръкописа в случая f.132a

¹⁵¹ Илков Д. Принос към историята на град.....с.24

границите крепостта има само четири и то в близост до стените. За сравнение в София и Пловдив мястото на централната част на античния град е на същото място, където е и на османския, където е и днешния. Освен това християнското население продължава да си живее зад крепостните стени. Ако беше вярна легендата за изгонването на българите от Боруй, то градският център би следвало да се намира в рамките на крепостта.

Първите по-подробни данни за града, намираме в акънджийски регистър от 1472 г. Населението се състои се от 696 ханета (домакинства), живеещи в 18 махали-Имарет, Хаджи Хасан, Дебаглар, Хаджи Махмуд, Хасан Факих, Михаличу, Хаджи Турхан, Джунейд, Хамид Факих, Калбурджъ, Ходжаки, Иваз, Хавджълъ, Хатиб, Чатър Факих, Бахадър, Къдъ и Калъч. Болшинството от махленските названия са на хора, чиито къщи са построени първи. Махалата Имарет очевидно е получила името си по наличието на имрет в нея. Това са благотворителни заведения, където се раздава безплатна храна на бедните, дервишите и поклонниците. Дебаглар в превод означава кожари, т.е тук са се намирали кожарските работилници. Кожарството е най-силно развития занаят в града и е изцяло в турски ръце до 1877 г.¹⁵² Наличието на специална махала в 1472 г., означава, че практикуването му е започнало още в първата половина на XV в. Калбурджъ означава майстор на сита (за брашно или пясък). Вероятно махалата е възникнала около работилницата му. Ходжаки/Хаджеки махлеси в превод означава търговски квартал. Напълно възможно е тук да са се намирали дюкяните на търговците или това да е първоначалният вариант на чаршията. Хатиб е религиозен служител, който произнася проповед преди петъчната молитва. Кадъ махлеси се превежда като съдийски квартал. Явно тук се намирало мехкемето (съда). Наименованието на махалата Михаличу идва от град Михалич (дн.Караджабей- 74 км западно от Бурса, Турция) То показва, мястото от където са дошли първите заселници в нея. В названията на три махали се използва прозвището факих/факъ. В Османската империя с него са наричани учители или хора познаващи ислямското право. Това не е случайно. Данни за съществуване на училище в Ески Загра има от 1489/90¹⁵³

Населението на града е изцяло мюсюлманско. От тях 3 ханета са конвертити първо поколение, т.е. новоприели исляма. Единият е със сигурен български произход-Иляс син на Добри, другият вероятно от арменски-Мохамед син Рубен, а третия е неясен-Али син на Абдулах.¹⁵⁴ За сравнение през същата година Пловдив има 671 ханета, т.е. по население е по-малък от Стара Загора.¹⁵⁵

Следващите данни са от 1516 /18 г. Броят на махалите е отново 18- Имарет, Ибрахим субашъ, Велед-и Иваз (Потомците на Иваз), Джами, Черджи Мурад, Хаджи Хасан с друго име Терзи Юсуф, Хаджи Малкоч, Джунейд, Михаличи, Хайран деде, Калбурджу, Хаджи Тимурхан с друго име Джуляхан, Хаджи Махмуд, Хамид Факих , Дебаган, Хамавджълар, Хасан Факих със завие Караджа Ахмед, Хаджеки. В сравнение с 1472 г. някои махали са с променено наименование. Изчезнали са Хатиб, Кадъ, Кълъч, Бахъдър и Чатър Факих, а се появяват Джами, Черджи Мурад¹⁵⁶, Хаджи Малкоч¹⁵⁷, Ибрахим Субашъ и Хайрян деде. Две получават второ име- Хаджи Хасан -Терзи Юсуф, т.е. шивачът Юсуф и Тимурхан- Джуляхан. Последното означава работилница за тъкане на памучни платове.

¹⁵² Илков Д. Принос към историята на град.....с.97-101

¹⁵³ Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli..с.60-61

¹⁵⁴ E.Erdogan Ozunlu, A.Kayapinar - "1472 ve 1560 Akinci defterleri", Ankara, 2017,с.118-127

¹⁵⁵ Boykov G. Mastering the conquered space: resurrection of urban life in ottoman Upper Thrace (14-th– 17th C.) A Ph.D. Dissertation. Department of History İhsan Doğramacı Bilkent University Ankara April 2013 с.323

¹⁵⁶ Черджи-амбулантен търговец

¹⁵⁷ Малкоч-една от фамилиите ръководещи акънджиите в XIV-XVI в., активни участници в завладяването на Балканите. Произхожда от ислямизирани сърби.

Населението на града е чисто мюсюлманско и съставлява 767 данъчни обекти (neferen). Според изчисленията на Емре Ата това са ок. 2860 човека.¹⁵⁸ Спрямо 1472 г. има увеличение с 71 neferen. Силно нараства броя на конвертите първо поколение-173 neferen (22,5% от общия брой регистрирани). За 14 neferen изрично е записано „анатоллу“, за петима „татар“ и един „араб“¹⁵⁹. Тези данни показват че нарастването на населението за периода 1472-1516/18 г. се дължи основно на нови заселвания. Това обяснява и промяната на някои от махленските названия.

През 1530 г. населението на Стара Загора е 716 данъчни обекта (neferen) само мюсюлмани или около 2768 човека. Спрямо 1516 г. се наблюдава спад с 51 neferen или около 92 човека. Броят на махалите и наименованията им са непроменени.¹⁶⁰ В Пловдив също се има спад спрямо 1516 г.¹⁶¹. Вероятни причини за това са чумните епидемии, които периодично избухнат през почти целия XVI в., а също войните на империята от една страна, а от друга изчерпаните възможности за нови преселения от Мала Азия.¹⁶²

През 1568/69 г. населението на Ески Загра съставлява 817 neferen или около 3929 души. Броят на махалите се запазва. Единствено махалата Хамавджълар /Хавуччилар изчезва, а на нейно място се появява Месджида на Инал бей. Очевидно промяната се дължи на построяването на въпросния храм. Спрямо 1530 г. се отчита нарастване на населението с 101 neferen или около 1161 човека. От тях мюсюлмани са 743 neferen или около 3559 човека, християни-53 ханета или около 265 човека и цигани-21 ханета¹⁶³ или около 105 човека.¹⁶⁴ За пръв път се появяват немюсюлмански жители на града, като на техния брой се дължи 32% от прираста спрямо 1530 г. Милена Петкова-Енчева сочи, че най-ранното фиксиране на християни в Ески Загра е от 1562 г.- 20 ханета или около 100 души.¹⁶⁵ Възниква и резонният въпрос, от къде идват тези нови граждани?

При проследяване динамиката на населението в съществуващите през XVI в. околни християнски села се наблюдава интересна тенденция. Така например в село Хрищени (Hiriste/Hrişte) през 1472 г. са регистрирани 68 християнски ханета¹⁶⁶ или ок. 340 човека. През 1530 г. тук живеят 111 ханета и 15 неженени, което е приблизително ок. 570 човека. За 58 години населението на селото се е увеличавало приблизително с около 4 човека годишно. През 1550 г. тук са регистрирани 128 стандартни ханета, 80 неженени и 1 вдовишко домакинство, което е около 724 човека¹⁶⁷ или за следващите 20 години прирастът става- около 8 човека годишно.¹⁶⁸ Той се дължи най-вече на неестествено големия брой неженени-80 човека.

Подобна тенденция се наблюдава и в съседното село Колена (Kolina/Kölene) През 1472 г. тук са регистрирани 29 християнски ханета , т.е. около 145 човека.¹⁶⁹ През 1524 г. те нарастват на 48 ханета плюс 14 неженени или около 254 човека, което спрямо 1472 г. е прираст от 109 души или около 2 човека годишно. През 1550 г. са регистрирани 71 стандартни християнски ханета и

¹⁵⁸ Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....с.46

¹⁵⁹ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.13

¹⁶⁰ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.13

¹⁶¹ Boykov G. Mastering the conquered space:.....с.323

¹⁶² Грозданова Ел. Българската народност през XVII в. демографско изследване С.1989 с.535-536

¹⁶³ Циганите вероятно са преселени от село Папаз с друго име Арабаджъ (дн. Колалово), тъй като там в предходните регистрации е фиксирана голяма циганска общност, която през 1570 г. липсва.

¹⁶⁴ Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....с.46

¹⁶⁵ Петкова-Енчева М. Демографско и стопанско усвояване на Горнотракийската низина през XVI век. Лекция изнесена на 26 март 2014 г. в Център за култура и дебат "Червената къща".

<https://www.youtube.com/watch?v=OjznHI77OP4>

¹⁶⁶ E.Erdogan Ozunlu, A.Kayapinar - "1472 ve 1560 Akinci defterleri"... с.148-149

¹⁶⁷ Приемаме, че вдовишкото хане е 4 човека

¹⁶⁸ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.163

¹⁶⁹ E.Erdogan Ozunlu, A.Kayapinar - "1472 ve 1560 Akinci defterleri"... с.134

51 неженени, което е около 406 човека.¹⁷⁰ Спрямо предходната регистрация прирастът е 152 човека или закръглено около 6 човека годишно. Отново прави впечатление големия брой неженени.

В село Черкова (Çerkova) към 1524 г. живеят 35 християнски ханета плюс 15 неженени, а 26 години по-късно (1550 г.) те нарастват на 51 ханета плюс 26 неженени. Делът на неженените и тук също е неестествено висок.¹⁷¹

През 1472 г. в село Могила (Mogila/Mogilani с друго име Kavak) са регистрирани 7 християнски ханета или около 35 човека.¹⁷² През 1516/18 г. християните нарастват на 13 ханета плюс 2 неженени или около 67 човека, което спрямо 1472 г. отбелязва прираст от около 32 души или около 1 човек годишно. През 1530 г. населението му е дадено като мюсюлманско. През 1570 г. отново се появяват християни 26 neferen, а 26 години по-късно (1596 г.) те нарастват на 95 neferen -63 ханета плюс 32 неженени.¹⁷³ Бройката на последните тук също е голяма.

Село Папаз с друго име Арабаджъ (дн.Коларово) към 1516/18 г. е дадено като циганско 60 ханета цигани и едва 5 ханета (около 25 човека) християни. През 1530 г. последните бележат слаб прираст 6 ханета плюс 1 неженен (ок.31 човека). Циганите са 61 ханета. През 1570 г. картината е коренно различна. Циганите изчезват, а християните скачат на 40 ханета плюс 2 нежени (около 202 души). През 1596 г. те вече са 92 ханета плюс 3 неженени (около 463 души). Очевидно е, че този скокообразен прираст се дължи на заселвания от вън.

Село Клисарджик Дербент (дн. Змеево) е регистрирано за пръв път през 1530 г. Тогава в него живеят 73 ханета плюс 3 неженени християни (около 368 души). През 1570 г. те се увеличават на 135 ханета плюс 45 неженени (около 720 души), а през 1596 г. нараства на 160 ханета+75 неженени (ок.875 души)¹⁷⁴.

През 1570 г. за пръв път е регистрирано чисто християнското село Боаз Кесен (неуст.) с 52 ханета плюс 9 неженени (около 134 човека.). През 1596 г. то нарастват на 121 ханета плюс 27 неженени (около 632 души)¹⁷⁵

През 1570 г. в село Пенбеджи (дн.Памукчи общ.Стара Загора)¹⁷⁶, което в предишните регистри е изцяло мюсюлманско се появява махала Курд алан (Вълча поляна)¹⁷⁷ съставена от 6 ханета конвертити и 107 neferen християни, от които 29 са унгарци¹⁷⁸. Според Дамян Борисов те са заселени след 1566г. ¹⁷⁹През 1596 г. християните са 132 neferen-113 ханета плюс 20 нежени. Унгарците са вече намалели на 16. Вероятно децата на част от тях носят български имена. От всички описани 29 са записани като пришелец. Подобна е и ситуацията в село Саруджа Реис (неуст.)¹⁸⁰ До регистрацията от 1570 г. то е населено само с мюсюлмани, след което се появяват 16 християнски ханета плюс 4 неженени (около 84 човека). От описаните двама са представени като „рум“, т.е. малоазиатски гърци. През 1596 г. и тук се наблюдава скок в християнското

¹⁷⁰ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.165

¹⁷¹ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.164

¹⁷² E.Erdogan Ozunlu, A.Kayapinar - "1472 ve 1560 Akinci defterleri"... с.135

¹⁷³ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.102

¹⁷⁴ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.80

¹⁷⁵ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.33

¹⁷⁶ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.113-114

¹⁷⁷ Погрешно идентифицирано с днешното село Маджерито, което е създадено ок.1792 г.

¹⁷⁸ За шест изрично е изписано „маджар“, а останалите са с унгарски имена, като Имре, Янош, Томаш, Андраш, Ищван, Лукач, Еквек(?). За Томаш изрично е записано, че е свещеник. (Вж. Борисов Д. Северна Тракия- случаи на миграция и депортации през XV-XVIII в и техният исторически контекст. сп. История бр.3/2018 с.284)

¹⁷⁹ Борисов Д. Северна Тракия- случаи на миграция и депортации през XV-XVIII в и техният исторически контекст .сп. История бр.3/2018 с.284

¹⁸⁰ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.119

население- 68 ханета плюс 10 неженени (около 350 човека). Интересно че и трите села (Боаз Кесен, Пенбеджи и Саруджа Реис) се намират в мюлка ¹⁸¹на великия везир Мехмед Сокоолу паша¹⁸². Към него спада и село Раховиче с друго име Хъзър Бей (дн.с.Оряховица общ.Стара Загора). Към 1516/18 тук живеят 58 християнски ханета плюс 9 неженени и 5 вдовишки домакинства (ок.319 човека). През 1530 г. християните бележат спад- 42 ханета плюс 9 неженени и 1 вдовишко домакинство (около 223 човека). Четиридесет години по-късно (1570 г.) е фиксиран значителен ръст-129 *neferen* плюс 18 войнуци, записани като рая, а в 1596 г. стават 106 ханета плюс 27 неженени плюс (от тях 20 са записано като пришълец) плюс 18 войнуци¹⁸³.

От изнесените данни се вижда че в периодите 1530-1570 г. и 1570-1596 г. се наблюдава рязко увеличение на християнското население в старозагорско, а на много места и голям брой неженени християни. Това ясно показва, че нарастването не се дължи единствено на естествения прираст, а в основата стоят заселвания от други региони, при това в сравнително големи мащаби. Тенденцията на нарастване на християнската общност и появата на християни в чисто мюсюлмански селища към 1570 г. или път появата на нови християнски села с първа регистрация същата година се наблюдава както в пловдивско-пазарджишкия край¹⁸⁴, така и в Елховско-Тополовградския¹⁸⁵. Цитираните данни доказват, че заселването на християни в Стара Загора в 60-те години на XVI в. не е нещо уникално, а част от миграционна вълна към района на Северна Тракия. Следователно не може да става въпрос за заселване от околните села.

През XVI в. в Османската империя преместването от едно населено място в друго не е лесно, тъй като то носи финансови загуби за собствениците на владенията. От това страда и държавният фиск, който не винаги може да обхване вътрешните мигранти и така се стига до избягване плащането на данъци. В кануннамето на Селим I изрично е записано: „ако някой от раите изоставят [земята си],разпръснат се [избяга], то по древния закон, те трябва да бъдат върнати. Но ако те живеят на едно място 10-15 години, то не е разрешено да се връщат на предишното място. Живеещите на едно място 10 години се връщат.“¹⁸⁶ Подобен текст има и в кануннамето на неговия наследник Сюлейман I : „когато раята се разпръсне [напусне] тимарите, закон е тя да бъде събрана; забранено е обаче да бъде взет [от новото му местожителство] рая, която живее там повече от петнадесет години; наредено е да бъде регистриран като градски жител рая, който живее в града повече от двадесет години. Забранено е да се изселва от Истанбул лице, което живее там.“¹⁸⁷ Наличието на подобни забрани ясно показва, че такива практики са съществували и не са били единични. Доколко масови са обаче не може да се каже. Все пак по това време империята е в апогея си, спахийската система е стабилна. Все още не е настъпила кризата и началото на разпадните процеси в османската държава, което ще доведе през XVII века до рязко засилване на вътрешните миграции. Разглеждайки динамиката на демографските процеси през XVI в. Григор Бойков отбелязва, че докато в Тракия, Родопите, Черноморието, Централната Северна, както и Североизточна България населението бележи ръст с около 55-65 %, то в западните български земи ръстът е едва 7,8 %. Освен това съотношението мюсюлмани /християни ,което към 1530 г. е приблизително 2:1, се измества в

¹⁸¹ Мюлк- поземлено владение, което е частна собственост. С мюлкове султаните са възнаграждавали членове на семейството, висши военни и сановници.

¹⁸² Не е ясно кога е създаден. Дамян Борисов сочи 1568 г., но е възможно и това да е станало в 1562 г. когато Мехмед Сколоогул се жени за Есмихан Султан, дъщеря на бъдещия Селим II и така се сродява с Османската династия.

¹⁸³ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.116-117

¹⁸⁴ Вж Борисов Д. Справочник за селища в Северна Тракия през XVI в. част I Асеновград 2014

¹⁸⁵ Вж Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракияс. 193-300

¹⁸⁶ Книга законов султана Селима I. М. 1969 с.45

¹⁸⁷ Гълъбов Г. Турски извори за историята на правото по българските земи. Т.1 С.1961 с.56

полза на последните. Това според Бойков се дължи на вътрешна миграция от гъсто населените западни български земи по посока Тракия и Добруджа, които са слабо населени и има излишък от обработваема земя.¹⁸⁸ Това е и основната миграционна вълна.

Друг източник на заселванията в Тракия са принудителните депортации от районите, където османците воюват през XVI в., а именно Босна, Славония, Банат, Унгария. Стефан Герлах, посетил Османската империя в 1573-1578 г. съобщава много случаи на отвлечения. „Господарят ми каза, че Ферад бей в Босна отново отнел един замък на нашия император и заедно с бейовете на Сигет и Белград нанесъл големи вреди в земите на Негово величество. Става въпрос не само за земята, а най-вече за стотици и хиляди души, пленени и още толкова потурчени. Защото босненците и хърватите не знаят нищо за християнската вяра [не са религиозни]. Турците много обичат да пленяват такива, защото са як, работлив народ.¹⁸⁹ Моят милостив господар се оплака също и на Мустафа паша, че всяка година докарват много хиляди пленници от Хърватско, Унгария и други“¹⁹⁰ За подобни заселвания говорят два топонима- село Босна, станало част от с. Конуш¹⁹¹, с първа регистрация в 1530 г. и село Срем (дн. същото име, общ. Тополовград) с първа регистрация в 1570 г. Към доказателствата могат да се отнесат и унгарците от Курд алан. В днешното село Пъстрово (общ.Стара Загора) съществува местност с название „сръбското торище“. Петър Курипешич преминал през българските земи в 1530 г. пише, че в Румелия е срещал „християни, сърби и българи от една вяра.“¹⁹² Евлия Челеби съобщава че в Ески Загра веднъж седмично идвали на пазар българи и сърби.¹⁹³ В джизе регистъра на казата Филибе от 1697 г. за село Козан (дн. Козаново общ. Асеновград) се споменава за „махалата на сърбите“ в която живеят 30 човека¹⁹⁴. Етническият състав на депортираното население при всички случаи е хетерогенен- българи, сърби хървати, бошняци, унгарци. Тъй като по това време имената на първите четири са все още близки, те не могат да бъдат използвани да отдефинират отделните етнически групи. Попадайки обаче в българска среда, преселниците се смесват с нея и в крайна сметка се българизират. Това добре се вижда от унгарците в Курд алан. Синовете на Янош тумирджу (ковач), носят имената Герги и Михал, вместо унгарските им аналози Дьорд и Михай.¹⁹⁵

Същият е и произходът на една част от конвертитите, т.е. новоприелите исляма в Тракия. Няма как да бъдат от местните българи. През XV и XVI в. те са прекалено малко и ако беше така би следвало да се наблюдава драстичен спад в броя им. Само че такова нещо не е фиксирано в документите. Ценни свидетелства за помюсюлманчването дава Герлах: „Като се купи един такъв пленник за 100—150 талера и той, робът, разбере, че може да има по-добър живот, става турчин. Защото ако служи прилежно няколко години, господарят му го освобождава и ако се е потурчил, му дава също жена от своите робини и имот за обработване“¹⁹⁶ докараха оковани 18 пленници от Кало, които санджакбеят на Юлия изпраща на Мехмед паша, и четирима от тях

¹⁸⁸ Boykov Gr. The human cost of Warfare. Population loss during the Ottoman conquest and the demographic history of Bulgaria in the late middle ages and early modern era. In Oliver Jens Schmitt, ed., The Ottoman Conquest of the Balkans: Interpretations and Research Debates 2016 с.143. Бойков се ограничава в изследването си само до съвременните граници на България, но същата тенденция неминуемо я присъства и в Македония.

¹⁸⁹ Герлах Ст. Дневник на едно пътуване до Османската порта в Цариград С.1976 с.139

¹⁹⁰ Герлах Ст. Дневник на едно пътуване.....с.167

¹⁹¹ Вж Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракият.І с.171. Под с. Конуш се има предвид с. Турски Конуш, днес несъществуващо. Намирало се е в близост до днешното село Конуш.

¹⁹² Kuripesic Benedikt. Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530. Svjetlost. Sarajevo 1950 с. 41

¹⁹³ Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi t.III....f.133a

¹⁹⁴ Istanbul - BOA, MAD 3652, s.20

¹⁹⁵ Борисов Д. Северна Тракия- случаи на миграция.....с.284

¹⁹⁶ Герлах Ст. Дневник на едно пътуване.....с.139

веднага се потурчиха¹⁹⁷..... Преди четири дни потурчиха също дванайсет хървати. Един от тях дълго се противи, но като видя, че всички негови другари отиват, накрая и той изтича с тях.¹⁹⁸ Другият източник на конвертите са еничарите. Без значение от етническия им произход, всички те в крайна сметка се турцизират.

Трети източник на миграция към Тракия е Мала Азия. През XVI в. там населението бележи значителен ръст, което създава излишък от работна ръка. Това води до влошаване на живота по тези места-избухват бунтове, вилнеят банди, появява се глад. Естествената реакция е миграция към Тракия и Добруджа както на мюсюлмани, така и на християни¹⁹⁹. От такъв произход са отбелязаните в данъчните регистри пришълци „rum“, т.е. малоазиатски гърци.

Не по-малко интересно е и името на християнската махала в Стара Загора. Според Дамян Борисов²⁰⁰ то е Гюни, но липсва турска транскрипция и е с въпросителна, т.е. разчитането е спорно. Милена Петкова-Енчева²⁰¹ го представя като Кьони (Köni), а Емре Ата²⁰² го сочи като Гебран (невернишка, християнска махала)²⁰³, явно пренебрегвайки неясното Гюни/Кьони. Köni, köne, kopu е характерна е най-вече за караимски²⁰⁴, хакасски, карагаски²⁰⁵ езици, както и в някои алтайски диалекти. В туркменски присъства единствено като göni. И двете форми не се срещат в турски. Означава пряк, честен, правдив, истински, точен, законен.²⁰⁶ Тахир Сезен в своя обемист справочник за названията на населените места в Османската империя посочва две села с името Köni в района на Кастамону (Мала Азия)- първото около Ташкюпрю, а второто около Чанкъръ²⁰⁷. Дава и трето село Yenice-I Köni около Анкара.²⁰⁸ Към 1530 г. „съдейки по регистрите, от това време, тези селища не са съществували. Изобщо köni не присъства в топонимията на империята от началото на XVI в. Среща се обаче названието Göni, отнасящо се до село в санджака Кареси (каза Маниас, западно от Бурса)²⁰⁹ и две чисто мюсюлмански селища в санджак Гелиоблу (каза Mıgalkara-Малагра)²¹⁰. По на изток са известни още две села, но с име Göne-по едно в санджаците Кастамону (каза Хош Алай)²¹¹ и Ак Сарай (каза Ерели)²¹². Топоним Güni не се среща. Всичко това показва, че първите християни в Стара Загора са малоазиатски гърци, които кръщават махалата си на селото, от което идват.

¹⁹⁷ Герлах Ст. Дневник на едно пътуване.....с.151

¹⁹⁸ Герлах Ст. Дневник на едно пътуване.....с.155

¹⁹⁹ Освен икономическата миграция има и депортации на мюсюлманско алевитско население от Мала Азия към Добруджа, които започват още от 1500/1501 и продължават с различен интензитет до 70-те години на XVI в.

²⁰⁰ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.14

²⁰¹ Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli...с.62

²⁰² Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....с.46

²⁰³ В османо-турски gebr, означав неверник, а gebran-невернишка/ки. Думата е от персийски произход.

²⁰⁴ Караимите са малък тюркоезичен етнос, който изповядва караимизма-течение в юдаизма.

Понастоящем живеят в Крим, Западна Украйна, Литва, Турция

²⁰⁵ Хакасите обитават република Хакасия (дн.в състава на Руската федерация), Южен Сибир. Карагасите също живеят в Южен Сибир, съседни са на бурятите.

²⁰⁶ Севортян Э. Этимологический словарь тюркских языков (В,Г,Д) М. 1980 с.74-75

²⁰⁷ Sezen T. Osmanli yer adlari Ankara 2017 с.486

²⁰⁸ Sezen T. Osmanli yer adlari...с.811

²⁰⁹ Defter-i Hâkânî Dizisi: II. 166 Numaralı. Muhasebe-î vilayet-î Anadolu defteri. (937/1530). Hudavendigâr Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâlar Ankara 1995 с.120

²¹⁰ Defter-i Hâkânî Dizisi: XIII 75 Numaralı Gelibolu livasi mufassal tahrir defteri (925/1519) I Ankara 2009 с 118,137

²¹¹ Defter-i Hâkânî Dizisi : II . 438 Numaralı. Muhasebe-î vilayet-î Anadolu defteri. (937 / 1530). Bolu, Kastamonu, Kengiri ve. Koca-ili Livâları Ankara 1994 с.112

²¹² Defter-i Hâkânî Dizisi : III . 387 Numaralı. Muhasebe-î vilayet-î Karaman ve Rum defteri (937/1530) Konya, Bey-şehir, Ak-şehir, Larende, Ak-saray, Niğde, Kayseriyye ve iç-il Livaları Ankara 1996 с 93

През 1570 г. населението на Ески Загра е 773 neferen или около 3709 души. (44 neferen или около 220 човека по-малко спрямо 1568/69 г.). От тях мюсюлмани 736 neferen или ок. 3 564 души, от които 104 neferen (14%) са конвертити първо поколение.²¹³ Християните са 37 neferen или около 145 човека. От общият им брой 10 са неженени, а 9 са дадени като пришълец. Няма данни за свещеник Трима от последните са изрично записани като „рум“, т.е. малоазиатски гърци.²¹⁴ Няма вдовишки ханета, което говори че са се заселили от скоро, т.е. около 1560-62 г.

За цигани не се споменава, но в регистър от 1596 г. отново фигурират с 21 ханета, което показва че не са напуснали града. Това означава, че към 1570 г. реално общото население на Ески Загра е 794 neferen или около 3 814 души. Спрямо 1568/69 спадът е с 44 neferen или 115 човека. При мюсюлманите се наблюдава минимално увеличение с около 5 човека, което е в рамките на естествения прираст, при циганите бройката се запазва. Голямата загуба е при християните- 16 neferen или около 120 души.

Пак през 1570 г. за пръв път в казата се появява село с наименованието Ени къой (Ново село). То се състои от 18 neferen, като имат и свещеник „папа Йован“.²¹⁵ Това е приблизително равно на липсващата бройка в града, което показва че тези стотина човека са се изселили и основали ново населено място. Безспорно това е Ново село от легендите, защото друго в казата с такова название няма. Въпросните 18 neferen са по-малко от споменатите в преданието 40-50 семейства, но подобни различия са нормални. Самият факт че няма спомен от репресии, а даже точно обратното, означава че причина за преселението не са местните власти, а конфликт възникнал вътре в самата общност. Очевидно е че османската управа не е имала интерес от загубата на население, за това е направила всичко възможно да го запази. Това обяснява защо на напусналите е дадено правото да се заселят в непосредствена близост до града и им е позволено да продават стоката си на чаршията. Решаване на проблем от такова естество със сигурност е минал пред кадията, който е и управител на града, което е било отразено в сиджилите. От тук вече те стават част от мита за мнимото първо изгонване на българите от крепостта.

През 1596 г. населението на града съставлява 832 neferen, от които 751 neferen мюсюлмани, от тях 113 са конвертити първо поколение, 60 neferen християни (53 стандартни ханета и 7 вдовишки) и 21 neferen цигани. Християните имат и свещеник, записан като Истани или Истале (Станьо или Стальо)²¹⁶ Дали има и църква не е известно. Спрямо 1570 г. се наблюдава нарастване при мюсюлманите (2%) , християните (62%) и запазване на циганите. Нараства и населението на Ново село -35 neferen. От тях 2 домакинства са конвертити първо поколение, а 8 са описани като „пришълец“ .Срещу двама е отбелязано че са от селата Саруджа реис (неидент.) и Боаз кесен (неидент.)²¹⁷

Наличието на християни в Ески Загра през XVI-XVII в. е незначително. Към 1596 г. те са едва 7%. Градът е преобладаващо мюсюлмански. Характерна черта на ислямския град са религиозните сгради-джамии, месджиди и текетата. Както вече бе споменато към 1530 г. в Стара Загора има две джамии и два месджиди.²¹⁸ Към първите спадат Ески джамиси (Хамза бей джамиси, Джамии-и Атък), завършена в 1409 г.(днес Музей на религиите) и Ени джамиси (Ахмед

²¹³ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.14

²¹⁴ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.14

²¹⁵ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.65. Авторът грешно го идентифицира с дн. с.Люляк, което се появява през XVII в.и се нарича Ени махле. Пак там към 1570 г. се споменава и друго село с името Ени къой, но то се намирало в близост до дн. с. Зетьово(общ.Чирпан) в Чирменския санджак. Това означава че няма как да е интересуващото ни Ново село.

²¹⁶ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.14

²¹⁷ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия С.65

²¹⁸ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.13

бей джамиси, Авлъ джамиси, Соук бунар джамиси), в махалата Дебаган,²¹⁹ строена в началото на XVI в. Кой са месджидите и къде се намират не е известно. Към 1570 г. се появяват данни за още четири джамии- Мустафа ефенди джамиси в махалата Черджи Мурад²²⁰, една в махалата Хаджи Малкоч,²²¹ Ноктаджи джамиси²²² и Джамии-и Кебир (Буюк джамиси)²²³. Евлия Челеби описва тези четири джамии под имената: Ноктаджи, Нал бей, Али паша и Теке²²⁴. Всичко те са сторени между 1530 и 1570 г. В периода 1652-1837 г са изградени още 7 джамии и общия им брой става 13, който се запазва до 1877 г. Имената им трудно могат да се изредят, тъй като списъка, който дава Димитър Хаджигенчев-Бечу е много объркан. От други извори са известни Ибрахим ага, Шейх Али Ефенди и Шейх Махмуд ефенди²²⁵ Единствено сигурна е Хаджи Мемиш джамиси, която просъществува до началото на 60-те години на XX в., когато е съборена²²⁶.

Към 1570 г. в града има данни са следните 11 месджиди : един в махалата Имарет²²⁷, два в махалата Хаджи Хасан²²⁸, два в махалата Дебаган ²²⁹, три в махалата Хаджи Махмуд²³⁰, един в махалата Хамид факих²³¹, един в махалата Черджи Мурад-Хаджи Мустафа месджид²³² и един в махалата Малкоч-Хаджи Хасан месджид²³³. Известни са още следните имена на месджиди-Хаджи Синан, Хаджи Мехмед,²³⁴ Аладжа и Сардан ²³⁵.

В града прониква и хетеродоксият ислям²³⁶ изповядван от дервишите. Техни центрове се явяват завиятата или текета, което е едно и също. Текето представлява комплекс от сгради, служещи за извършването на религиозните ритуали. Централно място заема седмоъгълна гробница (тюрбе), обикновено символична, на дервишки светец. Тук се намират жилищата на водача на общността и на неговите ученици. Рядко в текетата се правят джамии. Най-старото завие/теке в Стара Загора е регистрирано в 1516/18 в махалата Хамид Факих- завиято на Караджа Ахмед²³⁷. Караджа Ахмед е алиански светец, известен с това, че е проповядвал в Родопите, заедно с Караджа Айша, вероятно негова съпруга. Прозвището караджа в превод означава сърна. Сърната е свещено животно за бекташите²³⁸, което означава, че и текето е било бекташко. Най-вероятно е образувано в края на XV в., когато бекташите започват да проповядват по Балканите. За това говори и наличието на село Караджа Ахмед в регистър на Ески Заарската каза

²¹⁹ Съдейки по кадастралната снимка на Ески Загра, дело на Лубор Байер, тя би трябвало да се намира североизточно от пресечката на улиците Генерал Гурко и Петър Парчевич.

²²⁰ Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli...c.64

²²¹ Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli...c.64

²²² Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....c.42. Илков я локализирана в близост южно от Аладжа месджид (Вж. Илков-цит.сч.с.9). Според кадастралната снимка на града от 1878, би трябвало да се намира на северозападния ъгъл на пресечката на улиците Св.княз Борис и Георги Раковски

²²³ Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....c.44

²²⁴ Гаджанов Д. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи.....с.685

²²⁵ <http://www.balkanlar.net/forum/index.php?PHPSESSID=uterc86rq2dcrdp854mjnl38c0&board=5.0;wap2> последно влизане на 04.05.2016. В момента неактивен.

²²⁶ Намирала се е на ул. Цар Иван Асен II, югоизточно от пресечката с ул. Св. Княз Борис. Известна е като Малката джамия.

²²⁷ Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli...c.64

²²⁸ Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....c.41

²²⁹ Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....c.41

²³⁰ Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....c.41

²³¹ Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....c.42

²³² Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli...c.64

²³³ Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli...c.64

²³⁴ Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli...c.64

²³⁵ Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....c.41

²³⁶ Неортодоксален ислям-течения в исляма, различаващи се от класическия сунизъм.

²³⁷ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.171

²³⁸ Бекташи-дервишка алианска общност, следовници на Хаджи Бекташ.

от 1489 г.²³⁹ Следващото завие е на Черджи Мурад, регистрино за пръв път в 1568/69 в едноименната махала²⁴⁰. Димитър Хаджигенчев-Бечу, го нарича Доган баба²⁴¹. В махалата Хамид фъких освен завието на Караджа Ахмед има регистрирани още 2 завиета, а в Хайрян деде-3. В регистър от 1675/76 се споменава за теке в махалата Ибни Ивас²⁴². Други известни названия на текета в Стара Загора са Калмук, Кушиилу²⁴³, Алтън Хатун, Турхан баба (бекташи) и Месач²⁴⁴. В близост до града до с. Тазлар (по-късно Теке кьой, дн. Богомилово общ. Стара Загора) през 60-те-70-не години на XV в. е издигнато бекташкото теке на Абдул Мюмюн баба, известен още и като Мюмюн дервиш. Той е ученик на Баязид Баба, а в последствие приема духовното водачество на Отман баба. Преди да стане дервиш, Абдул Мюмюн е спахия, а село Тазлар е владяно от него като тимар.²⁴⁵ Други текета в района са на Доган Бали край село Кършехилри (вер.дн.Гипсово община Раднево) с първа регистрация 1516/18 и на Вели ибн Иса край село Ала оглу (неуст.), първа регистрация-1570 г.

Тясно свързани с дервишките практики са и т.нар. тюрбета-гробници, реални или кенотафи на почитани от тях светци. Евлия Челеби споменава следните-Тухум баба (пред Кючук хамам), Турхан баба (в лозята), Доган деде, Караджа Ахмед деде и на Абдул Мюмюн баба (извън града)²⁴⁶. Димитър Хаджигенчев-Бечу добавя още Доган Баали баба (не е ясно дали е идентично с Доган деде у Челеби), Паша баба, Хилюси баба, Хайрядин (Хайрян-б.м.) деде, Памук баба (до Ески джамиси) и Синаити баба²⁴⁷. Прозвищата деде (дядо) и баба (татко) са характерни за алевийско-бекташките и рум абдалски духовни водачи.²⁴⁸

Друга особеност на ислямския град са хамамите (обществени бани). Към 1489/90 има само една баня, намираща с в близост на Ески джамиси. При всички случаи това е Чифте хамам. Фактът че е първата, обяснява и защо е „чифте“, т.е. има мъжко и женско отделение. Масовата практиката е да се строят отделно мъжки и женски бани. До 1530 г. са построени още четири и така общия ми брой става пет.²⁴⁹ Евлия Челеби говори също за пет хамама, като съобщава имената им-Чифте хамам²⁵⁰, Паша хамам, Аладжа хамам²⁵¹, Ени хамам и Кючук хамам.²⁵² Димитър Хаджигенчев-Бечу съобщава че към 1875 г. имало шест. Названията на първите три се повтарят, а на останалите две са Ибрям ага хамам в махалата Михалич и Караджа хамам до тюрбето на Караджа Ахмед в махалата Хамид факих. Новопостроена е българският Хаджи

²³⁹ Istanbul, BOA, TD 26,s.8

²⁴⁰ Atağ Emre XVI. üzyıl'da Eski Zağra yüksek....c.33

²⁴¹ Хаджигенчев, Бечу Д, Житиес.88. Според него Хаджи Дуван (Доган-б.м.) текеси се намирало до Хаджи Тахировия конак, до който се намира и Аладжа Месджид, който пък от своя страна е до махалата Черджи Мурад. Поради това смятам че става въпрос за един и същ обект.

²⁴² Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli...c.65

²⁴³ Хаджигенчев, Бечу Д, Житиес.88

²⁴⁴ <http://www.balkanlar.net/forum/index.php?PHPSESSID=uterc86rq2dcrdp854mjnl38c0&board=5.0;wap2> последно влизане на 04.05.2016. В момента неактивен.

²⁴⁵ Граматикова Н. Неортодоксалният ислям в българските земи минало и съвременност. С.2011 с.445-446

²⁴⁶ Гаджанов Д. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи.....с.685

²⁴⁷ Хаджигенчев, Бечу Д, Житиес.88 Тюрбето на Синаити баба се е намирало над Военния клуб (Вж Илков Цит.съч с.210)

²⁴⁸ Граматикова Н. Неортодоксалният ислям в българските земи...с.213

²⁴⁹ Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli...c.61-62

²⁵⁰ Банята съществува и след Освобождението. Съборена е в началото на 30-те години на XX в. Намирала се е на ул. Св.княз Борис, югозападно от пресечката с ул.Димитър Наумов.

²⁵¹ След Освобождението известна като Зелената баня, а в по-ново време и Патка баня (заради статуята на лебед над входа и) . След 1878 г. сградата няколко пъти е реконструирана и съществува до днес. Намира се на ул. Хаджи Димитър Асенов, северозападно от пресечката с ул. Св. Княз Борис. Хаджигенчев нарича бърка като нарича банята Аладжа мечет хамам. Вж. Ив. Неделчев Цит. Съч. с 458)

²⁵² Гаджанов Д. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи.....с.685

Тодоров хамам в Имарет махлеси,²⁵³ изграден след 1858 г., тъй като Хаджи Господин Славов също говори за пет обществени бани в града.²⁵⁴

Неизменна част от градския облик са и училищата. Евлия Челеби съобщава, че в Ески Загра имало едно медресе (Али паша)²⁵⁵ и 42 училища, като най-хубаво било това на Хамза бей, вероятно намиращо се около Ески джамията (дн. Музей на религиите).²⁵⁶ Цифрата 42 може би е преувеличена. Това са т.нар. начални училища (mekteb), които се изграждат към джамиите или пък в махалите и са на издръжка на вакъфите. Там се учи четене, писане и начални познания по ислям. Медресето е втората степен в старата османската образователна система. Тук наред с чисто религиозните дисциплини, се преподава реторика, право, математика, астрономия и медицина. Медресето Али паша, изградено към едноименната джамия, съществува до 1877 г. За това свидетелства Димитър-Хаджигенчев – Бечу²⁵⁷ и Атанас Илиев, който посочва и местонахождението му²⁵⁸.

През 1845 г. в империята е въведена изцяло нова образователна система, по френски образец. Училищата се разделят на три групи- основни (sıbyan mektebi), средни (rüşdiye) и висши. Момичетата също получават право на образование. Медресетата остават само за подготовка на имами. Към 1858 г. турците в града имат 18 основни училища (9 мъжки и 9 девически), в които учат 1096 ученика.²⁵⁹ През 1861 г. е открито и едно средно училище (rüşdiye)²⁶⁰.

Училищната система при българите в общи линии следва османската. До Танзимата обучението се осъществява в т.нар. килийни училища към църквите и метосите, където се учат писане, четене и общи познания по християнство. Те са еквивалент на турските начални училища от това време. От 1841 г. започва да се въвежда т.нар. Бел-Ланкастърска система, известна като взаимноучителен метод, поради което килийните училища започват да се наричат взаимни. Следвайки модела на османските образователни реформи през 1849 г. в града е открито т.нар. главно или класно училище, което е аналог на турското rüşdiye. В образованието се включват и момичетата²⁶¹. Към 1858 г. в Ески Загра българите имат 4 взаимни и 2 главни мъжки училища, а също и 2 килийни и 2 горни девически с общо 933 ученика²⁶². Към 1870 г. съществуват 2 главни петокласни училища (мъжко и девическо) и 8 взаимни (4 мъжки и 4 девически) с общо 1442 ученика²⁶³.

Към 1858 г. свое училище имат и евреите, което като съдържание е идентично с българското килийно. Тясно свързани с образованието са и библиотеките. Към Ески Джамията е съществувала библиотека, която според някои изследователи е било създадена от самия Хамза бей в началото на XV в.²⁶⁴ Като вече стана дума тя изгаря при пожар на 21 май 1856 г. На нейно място е построена нова, която пък изгаря през 1877 г. Българите също имат библиотеки към двете читалища.

²⁵³ Хаджигенчев, Бечу Д, Житиес.88. Вероятно негов наследник е известната по-късно „Живкина баня“, която се намира на ул. цар Иван Шишман срещу църквата „Св.Димитър“

²⁵⁴ Славов Х.Г. Статистическо описание.....с.13

²⁵⁵ Медресе-по принцип означава училище, но използва се най-вече за ислямско духовно училище

²⁵⁶ Гаджанов Д. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи.....с.685

²⁵⁷ Хаджигенчев, Бечу Д, Житиес.88

²⁵⁸ Илиев Ат. Спомени на Атанаса Т.Илиев...приложен план на града. Според него медресето се е намирало в района северно от пресечката на ул. цар Иван Шишман и Св. Княз Борис

²⁵⁹ Славов Х.Г. Статистическо описание с.8

²⁶⁰ Хаджигенчев, Бечу Д, Житиес.88

²⁶¹ Първото девически училище е открито през 1849 г.

²⁶² Славов Х.Г. Статистическо описание с.9

²⁶³ Неделчев Ив. Летопис календар на събитията....с157

²⁶⁴ Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli...с.66

За населението на Ески Загра през XVII в. разполагам само с данни от два джизие регистъра (1626/27 и 1635 г.) , в които се описват единствено християните²⁶⁵ и един регистър от 1614 г. Според последният в града живеят 470 ханета мюсюлмани и 120 ханета християни²⁶⁶. Докато първите бележат спад с около 34 %, спрямо 1596 г. , а вторите прираст около 100 %. Очевидно е че прирастът се дължи на вътрешни миграции.

Към 1626/27 г. християните в града рядко спадат до 50 ханета (ок.250 човека). В Ново село живеят 70 ханета (ок.350 човека) През 1635 г. числеността им в Стара Загора остава същата, а в Ново село намалява на 50 ханета (ок.250 човека).²⁶⁷ Очевидно започва тенденция на свиване на християните. Дали става въпрос за изселване, поради икономически причини или пък за епидемия на може да се каже. По това време в града се появяват и арменци²⁶⁸. Евлия Челеби, който посещава Ески Загра през 1652/53 г., не споменава тук да живеят християни.²⁶⁹ В някои от преписите на творбата му се среща и разговор със свещеник, но доколко е реален или измислен не може да се каже. Каква е съдбата на християнската общност в Стара Загора през XVII в. остава неизвестно. Съществуващите легенди , че българите са се заселили през XVIII в., както и подмятанятия за второ изгонване от града, показват че те са напуснали по някаква причина Ески Загра.

В легендата за прогонването им от крепостта се твърди, че основали още две села- Ахтюрен²⁷⁰ и Бабаоглу²⁷¹ . Евлия Челеби споменава че в „село Ахмед Юрен, което се намира на запад и отстои от града на половин час разстояние, се намира гробницата (тюрбето-б.а.) на Абдул Мюмин баба“²⁷² Дадените координати напълно съвпадат днешната местност Атюрен, където се е намирало въпросното село. В други копия на пътеписа названието е представено също и като Ahi Evran²⁷³ и Ahad Evren²⁷⁴. В турски ören означава руини, останки от сгради. Османският му аналог е viran. От това може да се заключи, че Evran/Evren е грешно предадена от преписвача viran. В турската топонимична практика с ören/viran се обозначават села възникнали върху развалините на стари постройки. С други думи автентичното название на селото е Ahad ören, което се изговаря като Ахат йорен, което в българска транскрипция е станало на Ахтюрен, Хатюрен, Атюрен. Османо-турският му превод е Ahad Virani. В акънджийския регистър от 1472 г. селище с такова наименование липсва. В регистър от 1489 г., в казата Ески Загра, се споменава село Ахър Виранъ (Ahir Virani)²⁷⁵. Дали има връзка с интересуващото ни селище или е просто близост на названията остава загадка. През 1516/1518, както и през целия XVI в. то е фиксирано с името- Ахад Виранъ (Ahad Virani) Възниква около завието/текето на Абдул

²⁶⁵ Данъкът джизие се събира само от немюсюлманските поданици на империята, тъй като не ходят войници.

²⁶⁶ BOA,İstanbul, TD 729 - https://commons.wikimedia.org/wiki/File:TABLES_POPULATION_ESKI_ZAGRA_1516-1614.jpg

²⁶⁷ Грозданова Ел. Българската народност през XVII в.....с.404. За Ново село- с.403. Тук авторката погрешно го идентифицира с днешното село Нова махала общ. Николаево, което никога не се е наричало Ени коьой

²⁶⁸ İslâm Ansiklopedisi İstanbul 1995 т.11 с.395

²⁶⁹ Гаджанов Д. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи.....с.684-685

²⁷⁰ Ахтюрен, Хатюрен,Атюрен- днес не съществуващо село. Намирало се в местността Атюрен-западно от Стара Загора, в непосредствена близост до Студентски град. Съседно на Бабаоглу

²⁷¹ Бабаоглу, несъществуващо село, намирало се на 7-я километър по пътя между Стара Загора и Старозагорските минерални бани. Съседно на Атюрен.

²⁷² Гаджанов Д. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи.....с.686

²⁷³ Coşkun E.F.Insar Evliya Çelebi seyahatnamesinde Bulgaristandaki bazı kültür merkezleri .Some Cultural Centers In Bulgaria In The Travel Book (Seyahatname) Of Evliya Çelebi

²⁷⁴ Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi t.III İstanbul 1999 Изданието няма номерация на страници, а ползва номерацията на ръкописа. В случая- f.133b

²⁷⁵ İstanbul, BOA, TD 26,s.8

Мюмюн баба. За селото се казва, че в по-голямата си част е „свързан с града“, но няма демографски характеристики. Това се повтаря и в регистъра от 1530 г. През 1570 г е представено като юрушко състоящо се от 29 мюсюлмански ханета. През 1596 г. населението му е намалело на 25 ханета плюс 2 неженени. Изцяло мюсюлманско.²⁷⁶ Не присъства и в джизие регистрите от началото на XVII в. Челеби не споменава там да живеят християни.

Село Бабаоглу не се среща в изворите от XV и XVI в., нито пък присъства в джизие-регистрите от началото на XVII в. От едно писмо от 1912 г. на председателя на Археологическо дружество „Августа Траяна“ -Атанас Кожухаров до директора на Народния музей се казва, че въпросното село съществувало до към 1730-1732 (?), когато населението му се изселило към града. Същото се било случило и със съседното Хатюрен (Ахат Йорен) Освен това на мястото на Бабаоглу иманяри се натъкнали на основите на църква²⁷⁷. Двете села присъстват и в легендата за мнимото изгонване на боруйци от крепостта. Всичко това води до извода, че след 1635 г. и може би преди 1652/53 г. българското население на Стара Загора напуска града и се установява в поменатите две села. Какви са причините довели до това остава загадка. Най-вероятно първоначално е заселено Бабаоглу, възможно е и тогава да е основано, а по-късно и в Ахат Юрен. Поради тази причина Челеби не забелязва християни в последното. От тези събития води началото си легендата за второто изгонване на българите от Ески Загра.

Не е известно какво се случва с арменците в града. Петко Р.Славейков пише за тях следното: „за арменци аз знаех, че в Загора няма, но като зех да разпитвам, узнах, че имало някоги, та живели колко на последне време в Сливен, и намерих гробищата им арменски надписи на запад от града“²⁷⁸ Вероятно са се изселили в края на XVIII или началото на XIX в.

Поради липсата на извори не може да се каже със сигурност и кога повторно се появяват българите в Стара Загора. Атанас Илиев, в своите спомени, сочи че това е станало по времето на султан Ахмед III (1703-1730), но не цитира от къде черпи тези данни. Тогава жителите на Ново село, заради притесненията от страна на турците, най-вече изнасилвания, заплашили че ще се изселят. От страх да не ги изгубят като данъкоплатци и наематели на дюкяни, местните власти им предложили да се заселят в града, като издействали и султанско благоволение за това. Първите семейства се настанили в махалата Имарет, (около днешната църква Св.Димитър)²⁷⁹. Иван Неделчев в своята хроника на града фискира, че това става около 1702 г., но и той не посочва източник.²⁸⁰ Най-старата известна надгробна плоча от т.нар. бедешки гробища, където са погребвани българите от Имарет махлеси, е от 1733 г.²⁸¹ Ако погледнем датите на раждане на известните старозагорци от XVIII в, откриваме че най-ранна е 1710 г.- на отец отец Данаил Хилендарски, сподвижник на Паисий.²⁸² Всичко това дава основание да се твърди, че повторното заселване е станало между 1700 г. и 1710 г. Около 1715 г. в града се заселват и останалата част от жителите на Ново село, като основават махалата „Кайнарджа“, по-късно наречена „Акарджа“

²⁷⁶ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.24-25

²⁷⁷ Донева В. За археологията и иманярството. В. По пътя на миналото (сборник научни статии по повод 65-годишнина на д-р Георги Китов С.2008 с.85-87

²⁷⁸ Славейков П.Р. Предания за лица и места от Стара Загора.....

²⁷⁹ Илиев Ат. Спомени на Атанаса Т.Илиев С.1926 с.2.

²⁸⁰ Неделчев Ив. Летопис календар на събитията в Стара Загора с.33 Тук авторът сочи като извор Спомените на Хаджи Господин Славов, но там такива данни не се сочат.

²⁸¹ Александров Н. Катедралният храм „Св. Великомъченик Св. Димитър Солунски Чудотворец и Хилендарският метох към него. Ст.Загора 2010 с.15.; Паметници пренесени от Бедешките гробища и запазени в музея. Отчет на археологическото дружество Августа Траяна в Стара Загора изтеклите 1912,1913 и 1914 г. Ст.Загора 1915 С.24

²⁸² Неделчев Ив. Летопис календар на събитията в Стара Загора.....33. В литературата се споменава че в Стара Загора е бил роден през 1418 г.и Адриан Раменски, книжовник от Рилския манастир. Очевидно е че става въпрос за някое околните села, а не в самия град, който е чисто мюсюлмански.

(в източната част около църквата Св. Богородица)²⁸³. Изтъкната от Илиев причина е наивна. По-скоро е съчинена впоследствие от самите новоселчани, за да си придадат по-голяма тежест. В крайна сметка няма никаква връзка между заселването и посегателства върху нежния пол. Още повече че подобни инциденти със сигурност са се случвали и в предходните години. През втората половина на XVII в. Тракия преживява няколко вълни от чумни епидемии-1641-48; 1674-79; 1699-1706.²⁸⁴ Към тях трябва да се добавят и Австро-турските войни от 1660-1664 и 1683-1699. Освен това има податки за изселвания на мюсюлмани от града. Край Разград се появява село Zağralılar, т.е. Загорци. Всичко това със сигурност е довело до значително съкращаване на населението. Евлия Челеби пише, че към 1652/53 в Стара Загора има едва 14 махали, докато през 1596 г. те са 19. В началото на XVIII в. недостигът на хора най-вероятно е достигнал значителни размери, но е съмнително и това да е главната причина за преселването на новоселчани, тъй като то нищо не променя. Отговорът следва да се търси в друга посока. Седемнадесетият век съвпада с пика на т.нар. малък ледников период. Освен с мразовитите зими, в Южна Европа той се характеризира и с продължителни засушавания. Най-вероятно точно в такъв период водоизточниците на селото са пресъхнали, което принудило жителите му да поставят условието пред местните власти или да се заселят в града или да мигрират. Това е единственото смислено обяснение на проблема. То обяснява и защо селото е изоставено напълно. Друг неизяснен въпрос е кога се заселват жителите от Ахат Юрен и Бабаоглу? Интересно че за тях не споменават, нито Хаджи Господин Славов, нито Славейков. Общото между двамата е, че живеят в махалите около църквата Св. Никола. Това показва, че единствената възможност, където са се настанили е в района около църквата Св. Троица. Вероятно това е станало в началото на XIX в. Косвено доказателство е отсъствието на метоси в този район, за разлика от останалите махали и късното строителство на църква.

Свиването на мюсюлманското население на Стара Загора, дава възможност българите да се настанят в обитаваните преди от тях махали. Такива са Имарет²⁸⁵, Хамид Факъ / Факих²⁸⁶, Хаджи Махмуд²⁸⁷, Хаджи Турхан²⁸⁸, Джунет²⁸⁹, Ибни Иваз,²⁹⁰ Ходжаки, Табахна (по-старо Дебаган)²⁹¹ всички известни още от 1472 г. Към тях следва да се добави и Пелешик махлеси, която се намирала в очертанятията на крепостните стени²⁹² Местните власти очевидно са били силно заинтересувани от тези преселения, което се вижда от факта, че твърде скоро на българите е разрешено да си построят църкви- „Св.Димитър“ през 1743 г. и „Св.Богородица“ през 1768

²⁸³ В турски каунагса, означава термален извор, а акагса - поточе, ручейче. Както пише Славейков „Местността, дето лежи тая махала, е много водна, има и много текущи извори, които в засуха понякога пресъхват. Има предание, че току над тая махала към север, дето бяха бостаните, отнапред било азмак (голям потръсък) и дълбоко благище“ (Вж. Славейков Цит.съч.)

²⁸⁴ Манолова-Николова Н.М.Петкова-Енчева За чумната епидемия на Балканите в края на XVII и началото на XVIII в. Културна и медицинска антропология Сборник в чест на проф. Минчо Георгиев С.2015 с.166-171

²⁸⁵ Намира се около днешната църква Св. Димитър.В Османската империя имаретите са места, където се раздава безплатно храна за бедните мюсюлмани и дервишите

²⁸⁶ Намирала се е около днешното VI основно училище „Св.Никола“

²⁸⁷ Съседна на махалата Хамид Факъ

²⁸⁸ Съседна на махалата Хамид Факъ

²⁸⁹ Съседна на Гебран, която се е намирала около дн.църква Св.Троица

²⁹⁰ Съседна на Гебран, която се е намирала около дн.църква Св.Троица

²⁹¹ Съседна на Акарджа в западна посока.

²⁹² Илков Д. Принос към историята на град.....с.53

г.²⁹³. През 1751 г. не кой да е, а местния аянин²⁹⁴ Мехмед ага и брат му, заима, Ахмед ага организират бойкот на събирането на данъка джизие, който се плаща единствено от немюсюлманите.²⁹⁵

Българското население бързо нараства и към средата на XIX в. става най-многобройното. Според данните предоставени от Хаджи Господин Славов към 1858 г.²⁹⁶ то съставлява 49 % от общия брой жители в града и 90% от живеещите в селата на казата. Турците изостават с 38% от градското население и едва 10% от селското. В града живеят и евреи (6%), преселили се, според П.Р.Славейков около 1840 г. от Одрин²⁹⁷ и цигани (7%). Към 1858 г. казата Ески Загра, включва самият град заедно със 109 села, в които живеят 74% българи, 21% турци, 2% евреи и 3% цигани. Към 1873 г. съотношението между етносите в казата се запазва почти същото с леко увеличение на немюсюлманите (българи, гърци и евреи)-78%, за сметка на мюсюлманите (турци и цигани)-22 %. От целия Пловдивски санджак, Старозагорската каза е с най-висок относителен дял на немюсюлманско население.²⁹⁸ В самия град българите, заедно с незначително количество гърци съставляват 56% от живеещите, мюсюлманите, т.е. турците и циганите-33 % и евреите 11%²⁹⁹ Демографската картина е коренно противоположна на тази от XV-XVII в.

Българите построяват още две църкви, а на мястото съществуващите се изграждат нови. Създават се и училища. Учителското съсловие, за да докаже историческото право на своя етнос върху града, създава нов мит около османското завладяване. Това е четвъртата версия, за която не бе споменато нищо. Според нея средновековният град се намирал на ок. 2 км извън съществуващия, който турците наричали Демир хан (т.е. Железният хан), а българите римското кале. За пръв път тази история е записана през 1859г., когато учителите в града се делели на две враждуващи групи-акарджанлии и неакарджанлии³⁰⁰. Въпросните руини, за които става въпрос са на Ново село, а не на крепост. Тъй като жителите на махалата Акарджа произхождат от там, то очевидно легендата е съчинена от местните учители, за да докажат че точно те са наследниците на античното и средновековно население на града, докато другите от враждебната група са късни преселници. Тази измислица не случайно е повторена и от Райна Княгиня в спомените си. Тя учи в Главното девическо училище, което се намира тъкмо в Акарджанската махала.

В махалите около църквата Св. Никола, въпреки че и те са новоселчани, тази легенда не съществува, тъй като са неакарджанлии. Там митологизацията е слаба. Хаджи Господин Славов в „Статистическото описание на казата Ески Загра“ от 1858 г. пише: „Този град ся превзел от турците в края на XIV-тия век с обсада както ся приказва по предание на старите и българите като го отстъпили на завоевателите, заселили ся от вън града на 1 час в Ново село, на което наименованието съществува и до сега; от тамо не подир много време пак са дошли българите в

²⁹³ Повече подробности около построяването на църквите в Стара Загора-вж. Донева В. Съграждането на православните храмове в Стара Загора през Възраждането сп. Аязмо бр.7/2016

²⁹⁴ Аяни- първенци избирани от мюсюлманското население и одобряват от санджакбея, чиято функция първоначално била да подпомага местните власти при разпределянето на данъците, приемането и изпращането на куриери и др.. През XVIII в. те са натоварени от правителството и с редица други функции, като по този начин придобиват огромна власт и се превръщат в управляващи градовете и околните им села. Те често влизат в конфликт с централната власт, заради което през 1785 г. формално са премахнати. Въпреки това титлата продължава да се употребява и в първите десетилетия на XIX в

²⁹⁵ Грозданова Ел. Бунт на населението в Стара Загора през 1751 г. Военноисторически сборник бр.4/1979 с.65-66

²⁹⁶ Славов Х.Г. Хронологическо описание на..с.10-11

²⁹⁷ Славейков П.Р. Предания са лица и места....

²⁹⁸ Теплов В. Материали для статистики Болгарии, Фракии и Македонии. СПб 1877 с.42,95

²⁹⁹ Теплов В. Материали для статистики...с.207. За евреите приемам данните Д.Хаджигенчев-Бечу, че са 1500 мъже.(Виж.цит.съчинение с.86)

³⁰⁰ Славов Х.Г. Хронологическо описание на..с.75

града и населили се в краищата му³⁰¹ В този дух пише и Славейков : „в Ново село живеели българи; те били повече лозари и търговци, които имали дюкени и мази в Ст. Загора и дене идели, та търгували в града, а вечер си ходели в Ново село. И когато вече се умирил орталъкът (светът), изпосле новоселци напуснали селото си и се преместили пак в града. Това последното предание за Ново село аз го бях чувал от мнозина други и развалините, особено гробищата на Ново село, личаха до 1876—77“³⁰²

През XV-XVI в. градското стопанство е с подчертано аграрен характер. Това се запазва до 1878 г. Населението се занимава основно с растениевъдство и животновъдство. Към 1516/19 в Ески Загарската каза се отглеждат пшеница, ечемик и леща, а също и лук, чесън, ориз, памук, птичи грах³⁰³, лозя, овошки³⁰⁴. В края на XVI в. (1570 г.)³⁰⁵ асортиментът се променя. Пшеницата си остава най-отглежданата култура, а на второ място вече е нахута. Производството на леща, лук, чесън, овошки и лозя се запазва. Появява се и отглеждане на лен.³⁰⁶

Важно значение за местната икономика имат занаятите. Най-ранните данни за тях в Стара Загора са от 1516/19 г.³⁰⁷ Основен дял (83 %) имат свързаните със животновъдството. Това е лесно обяснимо имайки се предвид, че юруците са първите заселници тук. Кожарите са 42, обушарите-30, касапите-12, а налбантите (ковачи на подкови) -3 или общо 87 човека. Втората група занаятчии са свързаните с изработката на дрехи- шестима шивачи и един япаджия³⁰⁸, общо 7 човека. Третата група са всички останали, която е много слабо представена- двама дърводелци, двама бръснари³⁰⁹, двама търговци на дребно, един джелеп³¹⁰, двама теляци и един юваджия³¹¹, всичко 8 човека. В града са работили също бозаджийница (бозахане) и мелници.³¹² Някъде по това време е построен и безистена, който да събере на едно търговията.³¹³

Към края на XVI в.(1570 г.)³¹⁴ се забелязва значителен напредък. Занаятите свързани със животновъдството отново са с най-голяма тежест, но се наблюдава по-голямо разнообразие-кожари-50, обушари-43, касапи-10, налбанти-7, сарачи³¹⁵-5, сапунджия-1 или общо 116 човека. Свързаните с производство на дрехи дейности, също се увеличават-11 шивачи и 2япаджии или общо 33 човека. Оформя се и група на занимаващите се с търговия -6 търговци на дребно, 2 джамбаз³¹⁶и 14 джелепи или общо 22 човека. Останалите занаяти остават слабо представени-

³⁰¹ Славов Х.Г Статистическо описание....с.2-3

³⁰² Славейков П.Р. Предания за лица и места от Стара Загора.....

³⁰³ Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....с.98

³⁰⁴ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.13

³⁰⁵ Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....с.99

³⁰⁶ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.14

³⁰⁷ Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli..с.71; Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....с.47

³⁰⁸ Япаджия-изработка, фереджета, бурки и яшмаци.

³⁰⁹ Бръснарство (берберлък)-освен бръснене, към него се включва подстригване, миене на глава и дори слагане на пиявици за сваляне на висок кръвно налягане.

³¹⁰ Джелеп-търговци на дребен рогат добитък (кози и овце), който се продава на касапи в Истанбул по фиксирани цени.

³¹¹ Юваджия-помощник соколар, който открива и пази гнезда с малки соколчета, докато пораснат.

³¹² Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.13

³¹³ Безистен-голям покрит пазар (с 44 дюкяна), съществувал от първата половина на XVI в до 1856 г., когато изгаря. Илков погрешно датира построяването му към началото на XV в. Намирал се е до Чифте хамам, близо до крепостните стени (Неделчев И Цит.сч с.162, Илков Д. Цит.сч с.26).Това е около дн. улица Св. Княз Борис между пресечките с Дим. Наумов и Иван Шишман.

³¹⁴ Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli..с.71; Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek....с.48

³¹⁵ Сарач-производител на принадлежности от кожа за впрегатен добитък и езда, като седла, юзди, хамути, юлари, дисаги и др. Произвежда също цървули, коални, сияси и други.

³¹⁶ Джамбаз- търговци на коне, които ги изкупуват за нуждите на армията

2 халачи³¹⁷5 дърводелци, 4 бръснари, 8 теляка, 3 халваджии и 1 готвач или общо 23 човека. Бозаджийницата и мелниците продължават да съществуват.³¹⁸

В средата на XIX (1858 г.) в занаятчийството бележи значителен напредък³¹⁹. Практикуваните от турското население занаяти намаляват спрямо XVI в. Остават кожарство, обушарство, сарачество, налбантство, бръснарство, дърводелство, мутафчийство,³²⁰ семерджийство³²¹ и кафеджийство³²². Основен си остава кожарството. Занаятчиите в града са предимно българи- абаджии³²³, кафтанджии³²⁴, кюркчии³²⁵, калпакчии³²⁶, терзии³²⁷, казанджии³²⁸, сапунджии, мутафчии, япаджии, касапи³²⁹, фурнаджии (хлебари), бакали³³⁰, механджии³³¹, куюмджии (златари), тютюнджии³³², грънчари, унджии³³³, фучиджии³³⁴, арабаджии³³⁵, бояджии³³⁶, демирджии³³⁷, балтаджии³³⁸, налчаджии³³⁹, халачи³⁴⁰, балъкчии³⁴¹ и дюлгери³⁴². Търговията е в ръцете на българи и евреи.

Първият занаят, който християнските жители на града донасят е винарството. Това личи от наредба на ескизаарския кадия от 19 март 1572 г., в която се казва че християните от града продавали алкохол на местните мюсюлмани, които в пяно състояние буйствали и блудствали.³⁴³ Според преданията друг местен стар български занаят било казанджийството³⁴⁴. Не е известно кога се е появил. Съдейки по надгробните плочи от бедешките гробища, абаджийството функционира в града в началото на XVIII в.³⁴⁵ Бурното развитие на занаятите през XVIII-XIX в., е в тясна връзка с бързото нарастване на българското население. Превръщането му в основен етнос, води до промени и в селското стопанство. Зърнопроизводството, колкото и силно да е развито отстъпва място на лозарството. Както пише Х.Г.Славов „Лозята или виноделието е най-

³¹⁷ Халач, също и дръндар-разбива памук и козя козина с помощта на специален инструмент-лък.

³¹⁸ Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.14

³¹⁹ Славов Х.Г Статистическо описание....с.13

³²⁰ Мутафчия-производител на продукти от козя козина-прежда, чували, черги и т.н.

³²¹ Семерджия или самарджия-производител на самари за коне и магарета. Самарът е вид седло, което се използва за носене на товари.

³²² Кафеджия-съдържател на кафене

³²³ Абаджия-изработва аба (тепан вълнен плат)

³²⁴ Кафтанджия-изработва дрехи от памучни платове-фустани, елечи, антерии

³²⁵ Кюркчия-изработва кожуси, кожухар

³²⁶ Калпакчия-произвежда калпаци и фесове, шапка

³²⁷ Терзия- шивач на вълнени дрехи.

³²⁸ Казанджия, още бакърджия или медникар-изработва съдове от мед

³²⁹ Касап-коли животни, разфасова ги и продава месо.

³³⁰ Бакал, бакалин- продавач на дребни стоки за дома, най-вече храна-ориз, сол, пипер, кибрит

³³¹ Механджия-най-общо собственик на кръчма. Произвежда вино и ракия, които продава в кръчмата си.

³³² Тютюнджия- продава нарязан тютюн

³³³ Унджия-продавач на брашно

³³⁴ Фучиджия-произвежда бъчви, бурета, бъклицы

³³⁵ Арабаджия-произвежда каруци

³³⁶ Бояджия-боядисва платове

³³⁷ Демирджия-изработва и остри мотики, сърпове, палешници и ножове за рала,

³³⁸ Балтаджия-изработва и остри брадви и тесли.

³³⁹ Налджия-изработва налове (метални пластини) и пирони за тях, които се заковават на ботуши и обувки

³⁴⁰ Халач, също и дръндар-разбива памук и козя козина с помощта на специален инструмент-лък

³⁴¹ Балъкчия-продавач на риба

³⁴² Дюлгер-строител

³⁴³ Неделчев И. Летопис календар на събитията....32

³⁴⁴ Илков Д. Принос към историята на град.....с.103

³⁴⁵ Паметници пренесени от Бедешките гробища...с.20,22,24. Това са три плочи от 1733,1746 и 1782 г с изобразен на тях аршин или аршин и ножици, знаци на абаджийството.

главното занимание на жителите в града. Около града има до 16 000 уврата (ок.14 720 дка-б.а.) лозя. Тия лозя дават грозде в годината около 20 000 кораба (600-700 оки един кораб) (т.е. ок.15 360-17 920 тона-б.а.).....Изважда се на вън всяка година ракия до 50 000 мери (14 оки една мяра) (ок.896 000 литра-б.а) и вино до 10 000 мери (ок.179 200 литра-б.а.).³⁴⁶

По всичко личи, че през XIX в. българите, освен че придобиват числен превес, над останалите етноси, държат и градската икономика. От друга страна цялата власт е в ръцете на турците, които са в демографско и стопанско отстъпление не само в града, но и в цялата каза. Този дисбаланс често принуждава местната власт, въпреки волята си, да се съобразява с българите. От друга страна обаче тя нехае за насилията извършвани от местните мюсюлмани над българското население. Всичко това води до постоянно напрежение, между двата основни етноса в града. То лесно се нагнетява дори и от всеки дребен случай, за да ескалира в кланетата от 1877 г. , които заедно с последвалите пожари слагат край на Ески Загра, от чиито пепелища се ражда един съвсем различен град.

Историята на Стара Загора е показателна, до какви резултати може доведе предоверяването на голословни хипотези и легендарни сведения. За съжаление този подход все още е разпространен в краезнанието. Той създава благоприятна почва за възникването на исторически митове. Такъв мит е съществуването на тракийски град Берое, предхождащ римския Август Траяна. Възникнал като наивна хипотеза през XIX в, неподкрепена с нито едно доказателство, отдавна се е вкоренил в историографията, защото никога не е бил подлаган на критичен анализ. По същият начин стои и другият голям мит за средновековния Боруй, намиращ се на мястото на съвременния град Стара Загора, който бил завладян от османците, а жителите му прогонени. Той възниква като легенда сред местното мюсюлманско население. Последното се появява по тези места тридесетина години след идването на османците в старозагорското поле. Съвсем естествено то няма представа за реалните събития и съдейки по руините на античния град, съчинява различни истории за завладяването както и етимологии на неясното за него название Загра. Християните се заселват в града едва във втората половина на XVI в. Тъй като идват от различни места най-старото събитие съхранено в колективната им памет е изселването на новоселчани. Комбинирано със заварените от турците митове то лесно бива прехвърлено два века по-рано. И все пак се съхранява в сравнително чист вид, тъй като няма нужната времева дистанция до средата на XIX в., когато е записано от една страна, а от друга почива на реални факти. Създаването на учителската прослойка дава добра основа за възникването на фантастични легенди (за Захари, за Хрищян войвода, за Цолю войвода и т.н.) , които продължават и в първите години след Освобождението. Старозагорският интелектуалец Атанас Илиев се заема с нелеката задача да състави научно издържана история на града и по този начин да се пресече митотворчеството. Само че той не разполага с никаква база, което в крайна сметка проваля замисъла му. Практически той прави компилация от местните предания, облечена в псевдонаучна форма, която Димитър Илков преразказва и издава в началото на XX в. Оттам този исторически мит трайно навлиза както в историографията, така и в местното краезнание и чрез многократното си повтаряне се превръща в „истина“ . Тя както и мита за тракийския Берое, водят до другата фантастична теза за непрекъснатото съществуване на града от VI в. пр. Хр. до наши дни. Това показва защо изясняването реалните факти и процеси има важно значение за създаването на вярна и точна представа за миналото.

³⁴⁶ Славов Х.Г Статистическо описание....с.6

ПРИЛОЖЕНИЕ:

Управителите на Стара Загора по време на Османското владичество

Въпросът с управителите на Стара Загора в османския период не е изследван до момента. Илков споменава само няколко, за които има сведения от Шефкет бей. Според последния в семейството му се съхранявал ръкопис, в който се описвали управителите на града, но той бил изгубен по време на пожарите от 1877 г.³⁴⁷ Вероятно това не е измислица, защото такъв списък, присъства в съчинението на Хюсеин Раджи Ефенди „История на Загорския инцидент“ (Tarihçe-i Vak'a-i Zağra)³⁴⁸ в първото издание от 1910 г. Там има въведение, което липсва в следващите издания, където са дадени названията на турските махали, на джамии и текета и на самите управители. Информацията за последните е непълна и обхваща периода 1694-1867/68 г. При съставянето на списъка съм ползвал и данни от други извори.³⁴⁹

През XV в. Стара Загора е център на нахия, спадаща към Паша санджак с център Одрин в Еялета Румили. Кой са били управителите от този период е неизвестно. В началото на XVI в. е създадена Ески Зарската каза, също подчинена на Паша санджак. През XVII в. минава на подчинение на Софийският санджак, което продължава до 1826 г. До началото на XVIII в. казата се управлява формално от кадията, но де факто заедно с местния заим³⁵⁰.

Известни кадии :

Ахмед ефенди.....споменат в 1649
Абдул Халим ефенди.....1694-преди 1722
Хюсеин ефенди1722-преди 1726
Абдул Халим ефенди.....1726-преди нач. на 30-те год. на XVIII в.

Известни заими:

Юсуф бей и Насух Халил бей.....споменати в 1516/18
Беннам Мехмед.....споменат в 1519/20
Юсуф Софу Халилоглу..... споменат в 1530
Инал бей.....споменат в 1542/43
Беннам Турак..... споменат в 1570/71
Абаз Мустафа ага.....споменат в 1652

За един век ,от началото на 30-те години на XVIII в. до 1847, Стара Загора и прилежащата и каза се управляват от аяни. През 1826 г. е създаден Одринския еялет. Ески Зарската каза е подчинена на Чирменския санджак, който е и единствен в еялета до 1847 г.

Известни аяни:

Кочи бейначалото на 30-те години на XVIII в-след 1748
Мехмед ага.....споменат в 1751 г.
Хюсеин ага.....1764-1765
Ибрахим ага (кадия)....1765-преди 1785 г.
Хаджи Емин ага.....?-1785
Хаджи Мехмед ага.....1785-1790
Исхак ага.....1790-1797

³⁴⁷Илков Д. Принос към историята.....с.50 бел.68

³⁴⁸ Книгата представлява спомените на Раджиф Ефенди от Руско-турската война 1877-1878. По това време, той е учител в Стара Загора.

³⁴⁹ Илков Д. Принос към историята.....с.49,52; Неделчев Ив. Летопис календар....с.136,156,196; Atağ Emre XVI. üyü'l'da Eski Zağra üyksek....с.83-86; Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия с.13; Гаджанов Д. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи.....с.684

³⁵⁰ Заим-владелец на зиамет- голям спахилък.

Халил ага.....1797-1798
Хюсеин ага.....1798-1801
Хаджи Мустафа Емин ага....1801-1802
Хюсмен ага.....1802-1809
Хаджи Мехмед ага (повт.) ...1809-1815
Одаджолу Мехмед ага.....1815-1816
Велюдин ага.....1816-1818
Еюб ага.....1818-1821
Хаджи Едиб ага.....1821-1824
Хаджи Еюб ага.....1824-1829
Хаджи Мехмед Фариз ага (Фариз Мола)....1829-1834
Хаджи Мехмед Рашид ага.....1834-1839
Ариф бей.....1839-1844
Юсаф ага.....1844-1847
Мехмед Фариз ага.....1847

В периода 1847-1851 г. казата Ески Загра е трансформирана в нахия към новосъздадения Пловдивски санджак. По това време тя се управлява от **мюдюри**:

Хюсеин ага.....1847 (починал)
Хасип ефенди.....1847-1848
Махмуд бей.....1848
Юсуф ефенди.....1848-1849
Мехмед Емин бей.....1849-1850
Мустафа Шукри ефенди...1850-1851
Салих ефенди.....1851
Фариз ефенди.....1851
Емин бей.....1851
Ариф бей.....1851

През 1851 г. е извършена поредната реформа в Одринския еялет. Казата Ески Загара е възстановена, като в периода 1851-1855 и 1858-1865, градът става център на санджак. През 1855-1858 г. Ески-Зарската каза е подчинена на Пловдивския санджак. В 1865 г. съгласно Закона за вилаетите от 1864 е създаден Одрински вилает. Стара Загора е център на каза, подчинена на Пловдивския санджак. Това положение се запазва до 1877 г. През целия този период (1851-1877) градът се управлява от **каймаками**:

Мехмед Хюсюн ефенди.....1851
Ахмед бей.....1851-1852
Сеид Осман бей.....1852
Абдула ефенди.....1852 (починал)
Рефик бей.....1852-1853
Абду Рахман ефенди.....1853-1854
Мехмед Садък ефенди.....1854-1855
Мустафа Рашид ефенди.....1855-1857
Мехмед ефенди.....1857-1859
Сюлейман ефенди.....1860-1862
Рагъб бей.....1862-1863
Хакъ бей.....1863-1864
Рашид бей.....1864-1865
Акъф бей.....1865-1867
Хаджи Хашим ефенди.....1867

Шакир ефенди.....1867-1868
Нафъз ефенди.....1868-1870
Джемал бей.....1870-1876
Нариф ефенди.....1876-1877

Библиография:

ГИБИ (1960) т. III
ГИБИ (1964) т. V
ГИБИ (1968) т. VII
ГИБИ (1972) т. VIII
ГИБИ (1980) т. X
ЛИБИ (1965) т. III

Александров Н. Катедралният храм „Св. Великомъченик Св. Димитър Солунски Чудотворец и Хилендарският метох към него. Ст. Загора 2010

Бешевлиев В. Първобългарски надписи С. 1992

Бойков Гр. Татар Пазарджик от основаването му до края на XVII в. С. 2008

Борис Б. Демографските промени през XI-XII в. в днешните български земи (археологически свидетелства) Тангра Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев С. 2006

Борисов Д. Справочник за селища в Северна Тракия през XVI в. част I Асеновград 2014

Борисов Д. Справочник за селищата в Северна Тракия през XVI в. част II В. Търново 2016

Борисов Д. Северна Тракия- случаи на миграция и депортации през XV-XVIII в и техният исторически контекст .сп. История бр.3/2018

Борисов Д. Демографска и селищна структура на Северна Тракия към 1530 година Империи и имперско наследство на Балканите. Сборник в чест на 70-та годишнина на проф. Людмил Спасов т. I Пловдив 2019

Борисов Д. Демографска и селищна структура на Северна Тракия към 1530 година Империи и имперско наследство на Балканите. Сборник в чест на 70-та годишнина на проф. Людмил Спасов т. I Пловдив 2019

Бояклиев Хр. Д. Янков, Кр. Калчев Спасително разкопки в Стара Загора АОР през 1987
Благоевград 1988

Бояклиев Хр. Д. Янков, К. Калчев Проучвания на средновековни обекти в Стара Загора през 1988 г. АОР през 1988 Кърджали 1989

Бояклиев Хр. Няколко епиграфски приноси за историята на Стара Загора през римската епоха. Сборник материали, посветени на 85 годишнината на Историческия музей в Стара Загора. Ст. Загора 1992

Ваклидов И. Покръщението на княгиня Теодора – княз Цоловата дъщеря. Принос към Старозагорското Аязмо. Стара Загора 1884, преиздадена като Покръщението на княгиня Теодора, княз Цолева дъщеря. Приказка за Старо-Загорското Аязмо Ст. Загора 1888.

Вилардуен Ж. Завладяването на Константинопол С. 1985

Гаджанов Д. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи през средата на XVII век. Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София. Год XXI С. 1909

Герлах Ст. Дневник на едно пътуване до Османската порта в Цариград С. 1976

Граматинова Н. Неортодоксалният ислям в българските земи минало и съвременност. С. 2011

Грозданова Ел. Бунт на населението в Стара Загора през 1751 г. Военноисторически сборник бр. 4/1979

Грозданова Ел. Българската народност през XVII в. демографско изследване С. 1989

Гълъбов Г. Турски извори за историята на правото по българските земи. Т. 1 С. 1961

Гюзелев В. България е огромна област с многоброен народ земя на блажени С. 2012

Димитров П. Към историята на Августа Траяна Известие на историческото дружество в София кн. XI-XII (1931-1932) С.1932

Динков К. Градът край извора на белоногата С.1985

Дневникът на Ханс Дерншвам, С., 1970

Донева В. За археологията и иманярството. В. По пътя на миналото (сборник научни статии по повод 65-годишнина на д-р Георги Китов С.2008

Илиев Ат. Исторически бележки на града Стара Загора. Статистически календар на Старозагорският департамент за 1882 година. С.1882

Илиев Ат. Спомени на Атанаса Т. Илиев С.1926

Илков Д. Принос към историята на град Стара Загора Пловдив 1908

Иречек К. Княжество България ч. II Пътувания по България Пловдив 1899

Константинова Ц. Етнонимията на *Карън:Кърън:Крън Състояние и проблеми на българската ономастика том VII кн. I В.Търново 2005

Книга законов султана Селима I. М. 1969

Кънчев Г. За възможното местоположението на Крънската крепост Сб. XV национални студентски четения Европейско културно-историческо наследство. Пловдив 2019

Манолова-Николова Н и М. Петкова-Енчева За чумната епидемия на Балканите в края на XVII и началото на XVIII в. Културна и медицинска антропология Сборник в чест на проф. Минчо Георгиев

Минкова М. и Иванов И. Някои бележки за раннобългарската история на Берое. Societas classica бр.7/2015

Мутафчиева В. Аграрните отношения в Османската империя през XV–XVI в. София, 1962

Неделчев Ив. Летопис календар на събитията в Стара Загора от VII хил. пр. н. е до средата на XX век. Ст. Загора 1998

Нешри М. Огледало на света. История на османския двор С.1984

Ников П. Турското завоевание на България и съдбата на последните Шишмановци Българска историческа библиотека т. I С.1928

Николов Д. Д. Янков и Кр. Калчев Разкопки на обект „Партиен дом“ Стара Загора АОР през 1979 С.1980

Николов Д. Хр. Боюклиев, Д. Янков, Кр. Калчев Археологически проучавания в средновековни обекти в Стара Загора АОР през 1984 г. Сливен 1985

Паметници пренесени от Бедешките гробища и запазени в музея. Отчет на археологическото дружество Августа Траяна в Стара Загора за изтеклите 1912, 1913 и 1914 г. Ст. Загора 1915

Петкова-Енчева М. Демографско и стопанско усвояване на Горнотракийската низина през XVI век. Лекция изнесена на 26 март 2014 г. в Център за култура и дебат "Червената къща". <https://www.youtube.com/watch?v=OjznHI77OP4>

Попов Ат. Крепости и укрепителни съоръжения в крънската средновековна обласн С.1982

Русески Г. П. Хрищян войвода под Милкена стена. Разказ из едновременния живот при превземането на Стара Загора в 1370 година. Габрово 1894

Севортян Э. Етимологическият словарь тюрских языков (В, Г, Д) М. 1980

Славейков П. Р. Предания за лица и места от Стара Загора. Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Кн. III С.1890

Славов Х. Г. Статистическо описание на казата Ески Загра Цариград 1858

Славов Х. Г. Хронологическо описание на по-важните и забележителни събития в град Стара Загора в черковно, училищно и общонародно отношение в XIX в. Стара Загора 2008

Станев К. Миграцията от Тракия към Северна България в края на XII и началото на XIII век и нейните последици-Средновековният българин и „другите“. Сборник в чест на 60-годишнината на проф. дин Петър Ангелов С.2013

Стара Загора от Беоре до наши дни (доклади) Ст. Загора 1979

Теплов В. Материали для статистики Болгарии, Фракии и Македонии. СПб 1877

Тютюнджиев Ив. Павлов Пл. Българската държава и османската експанзия 1369-1422 В. Търново 1992

Френски пътеписи за Балканите С.1981

Хаджигенчев Бечу,Д. Житие на един българин С 1992

Христов Хр. Разкриха 22 средновековни погребения в. Телеграф-25 септември 2020 г

Шопов А. Източник за българската история Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София год XIV 1-2 сvezka С.1902 г

Янков Д. Хр. Боюклиев, Кр.Калчев Средновековен некропол на обект „Военен терен“ в Стара Загора АОР за 1990 Ловеч 1991

Янков Д. Четвъртият кръстоносен поход на Исак II Ангел и разгромът на византийските войски в 1190 г. Сборник материали, посветени на 85 годишнината на Историческия музей в Стара Загора. Стара Загора 1992

Янков Д. Средновековен некропол при култовия комплекс „Музей на религиите“ -Стара Загора сп. Societas Classica бр.1/2011

Anonim tevarih-I al-I Osman Istanbul 1992

Anooshahr Ali The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam: A comparative study of the late medieval and early modern periods London 2009

Âşikpaşazade Osmanoğullar`nin tarihi Istanbul 2003

Aşikpaşaoğlu Tarihi Istanbul 2012

Atağ Emre XVI. yüzyıl'da Eski Zağra yüksek. Lisans tezi. Balıkesir, 2015

Boykov Gr. Mastering the conquered space: resurrection of urban life in ottoman Upper Thrace (14th– 17th C.) A Ph.D. Dissertation. Department of History İhsan Doğramacı Bilkent University Ankara April 2013

Boykov Gr.The human cost of Warfare. Population loss during the Ottoman conquest and the demographic history of Bulgaria in the late middle ages and early modern era. In Oliver Jens Schmitt, ed., The Ottoman Conquest of the Balkans: Interpretations and Research Debates 2016

Coşkun E.F.İnsar Evliya Çelebi seyahatnamesinde Bulgaristandaki bazı kültür merkezleri .Some Cultural Centers In Bulgaria In The Travel Book (Seyahatname) Of Evliya Çelebi

Defteri-i Hâkânî Dizisi : II . 438 Numaralı. Muhasebe-î vilayet-î Anadolu defteri. (937 / 1530). Bolu, Kastamonu, Kengiri ve. Koca-ili Livâları Ankara 1994

Defter-i Hâkânî Dizisi: II. 166 Numaralı. Muhasebe-î vilayet-î Anadolu defteri. (937/1530). Hudavendigâr Biga, Karesi, Saruhan, Aydın,Menteşe, Teke ve Alâiye Livâlar Ankara 1995

Defteri-i Hâkânî Dizisi : III . 387 Numaralı. Muhasebe-î vilayet-î Karaman ve Rum defteri (937/1530) Konya, Bey-şehri, Ak-şehr, Larende, Ak-saray, Niğde, Kayseriyye ve iç-il Livaları Ankara 1996

Defter-i Hâkânî Dizisi: XIII 75 Numaralı Gelibolu livasi mufassal tahrir defteri (925/1519) I Ankara 2009

Dumont A Inscriptions grecques de l'Hémus Bulletin de Correspondance Hellénique, 2, 1878

E.Erdogan Ozunlu, A.Kayapinar - "1472 ve 1560 Akinci defterleri", Ankara, 2017

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi t.III Istanbul 1999

Fortia d'Urban et Lapie P. Recueil des itinéraires anciens : comprenant l'itinéraire d'Antonin, la Table de Peutinger et un choix de périples grecs Paris 1845

Isambert Em. Itinéraire descriptif, historique et archéologique de l'Orient. I. Grèce et Turquie d'Europe, 16o, Παρίσι (Guides Joanne) 1873

İslâm Ansiklopedisi Istanbul 1993 т.8

İslâm Ansiklopedisi Istanbul 1995 т.11

İslâm Ansiklopedisi Istanbul 2001 т. 23

İslâm Ansiklopedisi Istanbul 2001 т.24

İslâm Ansiklopedisi Ankara 2002 т.25

İslâm Ansiklopedisi Istanbul 2013 т.43

İslâm Ansiklopedisi Istanbul 2016 т.EK-2

Kuripestic Benedikt. Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530. Svjetlost. Sarajevo 1950

Petkova-Encheva M. Images of An Ottoman Town in Rumeli–Ethnodemographic, Economic and Urban Development of Eskihisar Zağra, XVth–XVIIth Centuries. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi Yıl: 2017-2 Sayı: 32

Radushev Evg.S.Ivanova,R.Kovachev.Inventory of Ottoman Turkish Documents about Waqf Preserved in the Oriental Department at the St St Cyril and Methodius National Library Part 1 — Registers Sofia 2003

Sezen T. Osmanli yer adlari Ankara 2017

Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedic Под редакцията на G.Tafel и G.Thomas т. I Wien 1856